

SOCIETATEA DE STUDII ISTORICE

ERASMUS

REVISTA ERASMUS

nr. 2/1993

EDI

STU

EM

AB

NO

FL

OV

VI

-S

-S

-*

N

E

R

E

Culegere și tehnoredactare computerizată: *FisTest Computer Services s.r.l.*

Publicație editată de Editura *Erasmus*, str. Știrbei Vodă 23, București 1

Imprimat la "PIKA" s.r.l., str. Vișinilor 20, București

REVISTA ERASMUS

nr. 2/1993

- SUMAR -

EDITORIAL

- CRISTINA ION

STUDII

EMANUEL VIOREL PETAC

- The Alcibiade Case

ABRAHAM BARNA

- Gândul transilvănean în viața culturală a maghiarimii din Ardeal în epoca interbelică

NOTE ȘI DISCUȚII

FLORIN M. POPESCU

- Un nou simbol creștin al secolelor X-XII

OVIDIU CRISTEA

- Un oraș problemă: Chilia în veacul al XIV-lea

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Sesiunea de comunicări "Erasmus", 25-26 februarie 1993 (Ovidiu Cristea)

- Sesiunea cercurilor științifice studențești, Cluj, 14-15 mai 1993 (Simion Câlția)

- "Multiculturalism in Europe", international seminar organized by ISHA-Gdansk, August 24-31, 1993, Poland (Cristina Ion, Emilia Ciurea)

NOTE DE LECTURĂ

EUGEN CIZEK

- Mentalités et institutions politiques romaines, Paris, Fayard, 1990, 400 p. (Emilia Ciurea)

RICARDO PASEYRO

- Éloge de l'analphébetisme - à l'usage des faux lettres, Paris, Robert Laffont, 1989 (Mădălina Vărtejanu)

BRONISLAW BACZKO

- Ieșirea din Teroare. Termidor și Revoluția, București, Humanitas, 1993, 310 p. (Cristina Ion)

COLEGIUL DE REDACȚIE

Cristina Ion (redactor-șef), ***Ovidiu Cristea*** (secretar de redacție),
Mădălina Vârtejanu (redactor responsabil cu contactele externe),
Radu Păun, Simion Câlția

EDITORIAL

ERASMUS BETWEEN ANONYMYTY AND A CERTAIN KIND OF RENOWN

The Erasmus Society for Historical Studies was born in 1991 in order to encourage communication among students and to create a professional organization where original papers can be read and discussed.

Coming after a period of inactivity, this year brought us many opportunities to gain public recognition. At the beginning of the year (February 23-25), Erasmus organized a meeting which brought together most of its members, in a common attempt to revitalize circle life in our Faculty. The affiliation with ISHA obliged us to become an active organization by showing us what does it mean to share the benefits of cooperation among history students from all over Europe. We participated in the latest ISHA congress, held in Tours, and in the international seminar concerning "Multiculturality in Europe" organized by ISHA Gdansk. Going abroad means a lot to us: by meeting foreign people, we can cure some of our prejudices and uncertainties. Our complex of being Eastern Europeans (shall I call it an inferiority complex?) turned into curiosity and desinhibition. We began to like differences, not to feel humiliated about them any more. Moreover, cultural differences must be cultivated because they stimulate mutual curiosity and cooperation. That's why being in contact is so important to people belonging to different cultures: contacts dissolve the effects of isolation (overestimation of home difficulties and deformation of foreign events).

We hope that the international conference we intend to organize in Bucharest will be a good opportunity for the ISHA members to gather again and to exchange information and impressions about their professional and organizational pursuits.

Cristina ION

e redactie),
exteme),

STUDII

THE ALCIBIADES CASE

Emanuel Viorel PETAC

My study is a short exercise about a book and several speeches. It is also an exercise about several authors, whose destinies met each other in an important measure in the sources of these authors, in their friendships, in the political circumstances and not at last in the intentions of these authors. I speak about Thucydides, Lysias, Isocrates, Andokides and Pseudo-Andokides.

There are certainly true the ideas of M.I. Finley, who said that "the peoples of Pericles and Sophocles generation learned everything in an active community life, around the tables, at the theatre, in agora. learned from parents and elders, as Meletos said. About the middle of the fifth century B.C. a revolution was happened in Greek education and the center of this revolution was Athens. Now appear the professional teachers, the sophists, the teachers of a medium from which came the supporters and heroes of 411 and 404 coups d'état. All the believes and all the institutions must be rationally examined and modified or entirely rejected. This provoked a psychological reaction of unknowledge of ignorance, which is satirized by Plato (and Menon) who make Anytos the leader of the blind traditionalists. The generation of the Peloponesian War is the witness of an assault against the intellectuals and their freedom, which appeared restricted at Athens, the cultural center of the Greek world. The Demos voted all these, but who's belong the initiative? The role of Anytos suggests that the initiative came from the circles of the Athenian political elite. "We can ask if that means that the Athenian poleis from the beginning of the fourth century B.C. were less and less a "face to face community" as Finley said?

I spoke about that pressure exerted on certain persons and political circles after the Athenian democratic restauration from 403 B.C. Among the structural features of that pressure, one is quite evident: I speak about the continuity, proved by the continuity of the trials in which there were mixed up the same type of subjects, led by the same Lysias. Among

these trials one is really quite significant, because this trial subordinates the problems and the information of all the others and engages many of the main persons involved in the political struggle. And this is the trial of the young Alcibiades. It represents what I called "the Alcibiades case".

What are the causes or the sources of the Alcibiades case?

- the accusation against Great Alcibiades, father of Young Alcibiades, for his participation and organization of the parody of the Mysteries from Eleusis and of the main of the statues of the Hermes.

- the accusation referring to the relation between Alcibiades-father and the idea of a tyrantical conspiracy and to the attempts to condemn his son, just as the children of the 30 Tyrans.

- the attribution to Alcibiades of the entire responsibility for the disaster from 404 (Lysias and Thucydides).

For a better understanding I'll try to express in a few words and to show how the analysis of the literary sources shows us the movement of these events. After that I want to show what are the specific differences between the same events in different sources and what are the reasons of these differences.

The profanation of the statues of the Hermes and the parody of the Mysteries happened in the night of 7 - 8 June. The Athenian Council promised 100 mines for those who will denounce the author and an anticipate reward for all those who will denounce all the impieties happened at that moment. So, a certain Andromachos denounced Alcibiades and some of his friends, who were guilty for the impiety against the Mysteries, but he had nothing to say about the main statues. Plutarch says that Androcles, an influential orator, made the relation between the two accusations. It followed the denunciation of Teucros, a mason, who spoke about both the Mysteries and the statues. Teucros said that he participated himself at a parody of the Mysteries and denounced 11 persons, others than those firsts denounced by Andromachos. Among these 11 there is Diognetos, the brother of Nikian and member of the commission which made the investigations. In July a new Commission and a new Council were elected. In this second commission, Peisandros and Calicles are very active. Peisandros announced a new reward of 1000 drachmes. The announcement was followed by the denunciation of Diocleides, who said that in that night he saw 300 persons who came from the Odeon, separated themselves into several groups. He recognised 42 persons. Among them there were two members of the Council (Mantitheos and Apsifion), then

Leogoras (a well-known member of the Athenian aristocracy), his son, Andokides, Eukrates, brother of Nicias, Kritias etc. This was the base of the well known theory of the tyrannical conspiracy. The two members of the Council disappeared, all the others were imprisoned and the Council declared general alarm.

In the same time, a Beotian army came to the Athenian frontiers and also a Lacedemonian one (the single source of this information is Thucydides). The next day, the young Andokides, son of Leogoras, decided to speak (convinced by Charmides, his cousin). He proved that his father and the others denounced by Diocleides were not guilty. The authors of the blasphemy were the members of an aristocratic group which was including himself, those who were already denounced by Teucros. The testimonies of Andokides and Diocleides are in a relation of incompatibility. Diocleides was proved as a lyer and he recognised that he didn't see anything and that he was paid for his lies by Ameintof from Aegina and by a certain Alcibiades, cousin of the great Alcibiades. As far as the Mysteries Affair was concerned, we must talk now about a new denunciation, of a woman, Agariste, from the Alcmeonide's family, who accused Alcibiades, his cousin Axioches and his friend Adeimantos, in Charmides' house. At last, Thessalos, son of Kimon, said that the sacrilege was done not in a friend's house, but in the own house of Alcibiades and Alcibiades himself was the false priest.

So, in the Mysteries Affair, the accusations against Alcibiades become quite precise and more and more grave from Andromachos to Agariste and Thessalos².

What is the importance of the two speeches of Andokides about the Mysteries? It is very clear for me that in 399 Andokides not only denied any kind of personal implication in this political affair, but also specified who were the authors: the members of Eupheketos group.³

The existence of such a great number of variants on the same subject and in the same quite restricted sequence of time suppose an investigation about the existence or non-existence of any kind of relations among all these variants and facts.

The relations between the two authors which are our main sources (Lysias and Thucydides) are evident. The attention which Thucydides pays to Lysias, the most aggressive spokesman of that group which disturbs the waters of post-restauration Athens, proved that Thucydides was profoundly influenced and shocked by his trial for treason and by his exile also (exile which had been recently ended). So, he was very attentive to assure for his book a good political reception, especially at that moment, and not to disturb the doctrines and susceptibilities of the political leaders of the restaured democracy. We can ask

ourselves, which the date of Lysias texts and ideas which appear in Thucydides' book?
There are two speeches:

- Against Eratosthenes, from 403
- Against Young Alcibiades, from 395/4

But Thucydides died in 395 B.C.

About the informational relations with the speech of Andokides, it is very clear that all these come from the second speech of Andokides, from 399.

It is very significant that the most important assertion of Andokides about the authors of the Mysteries Affair (the Eupheletos group) is not mentioned by Thucydides. Not a single word in Thucydides about that. On the contrary, Thucydides said (following Lysias) that responsible for the affair is Alcibiades. Jean Hatzfeld said about that only this:

"We have about the affair from 415 only two stories: Andokides (seriously discredited in this affair and because of that tendentious) and Thucydides, exiled in 415 and who probably did not know everything or didn't want to say everything."

What can we say about the speech of Pseudo-Andokides, Against Alcibiades and what are the accusations?

- a disorderly private life
- the double ostracisation against his grandfather and also against his father.

The latest date of the Pseudo-Andokides' speech is 390 (better said, it precedes from 390). L. Gernet thinks that Lysias information (in the speech from 395) comes from the Pseudo-Andokides' speech and that this wrote not before 397/6. ⁴

What can we say about the Isocrates speech from 396? The accusation against Alcibiades is the most unfavourable variant about this affair (which appears, also, in Thucydides book).

What are the most significant conclusions after all these? First: we must say that in Thucydides book we find information which is present, only sometime, in different authors and different speeches, which are separated sometimes by few years (as are the speech of Lysias Against Eratosthenes from 403, the speech of Andokides About the Mysteries from 399, not only the speech of Pseudo-Andokides, but also Isocrates speech from 396). The second fact, also clear enough for me is reflected by the comparison between Isocrates' speech from 396 and Thucydides' book, The Peloponnesian War. These two images about Alcibiades are quite similar, more than any other variant.

So, I think I can say that, at least, "the Alcibiades story" from Thucydides book was written

in a quite restricted sequence of time and in a total agreement with what happened in the Athenian political struggle somewhere between 397 and 395 B.C.

I want to finish my study with the first words of the Thucydides book, The Peloponesian War:

"Thucydides from Athens wrote the story of the war between the Athenians and the Peloponesians, showing how they fought each other. He started to write just from the beginning of the war, because he supposed that it will be a great war. I wrote my history for those who want to understand. The events which happened (...) will happen again, identically or in a similar manner."

(Thucydides, I, II and I, 22, 4)

NOTES

- 1 - M.I. Finley, *Democracy - Ancient and Modern*, New Brunswick, New Jersey, 1972, p. 160
- 2 - Plutarh, *Alcibiade*, 29 and *Lysias*, VI, 51
- 3 - *Andokides*, *About Mysteries*, 61
- 4 - L. Gernet, *Notes sur Pseudo-Andokides*, p. 314.

GÂNDUL TRANSILVĂNEAN ÎN VIAȚA CULTURALĂ A MAGHIARIMII DIN ARDEAL ÎN EPOCA INTERBELICĂ

Barna *ABRAHAM*

PREFAȚĂ

Tema lucrării noastre este gândul transilvănean, așa numitul "transilvanism"; acea luare de poziție cu care maghiarimea din Ardeal a dat răspuns noilor realități politice, economice și spirituale, născute după unirea Transilvaniei cu România. Această minoritate etnică, despărțită de cadrul politic al statului maghiar, nu avea altceva de ales decât de a-și formula personalitatea sa, dreptul său de a fi ca o entitate; de a impregna cât mai bine noțiunea "maghiarimea din Ardeal" cu conținut viu și valoros. O astfel de situație este generală în cazul unui popor împărțit în mai multe state. Să ne referim la istoricismul german, care a creat perechea de noțiuni "Staatnation" și "Kulturnation". Influența lor o vom întâlni și noi ulterior.

Cu toate acestea, Ardealul are o specificitate. Devenind întrupătorul și apărătorul regimului maghiar (sec. XVI-XVII), - ca și cel al credinței calviniste, socotită religie națională maghiară - rămânând apoi separat aproape fără încetare până în 1867, el dezvoltă o conștiință proprie. Mai mult sau mai puțin aceasta se găsește la toate cele trei popoare ale Ardealului. După pactul dualist această conștiință era desconsiderată de statul ungar, ce a dus la manifestări de nemulțumire.

După schimbarea statu-quo-ului Transilvaniei, statul român proceda la fel. Așadar, gândul transilvănean trebuia să înlocuiască statul maghiar cu un alt cadru de viață, și totodată să lupte împotriva aspirațiilor omogenizatoare, centrale.

Condițiile acestor scopuri se înrăutățeau pe la mijlocul anilor treizeci, când, în urma înaintării fascismului european, a influenței acestuia în România, a amplificării iredentismului maghiar și a apariției noii generații intelectuale, mai realistă, mai sensibilă față de probleme sociale, mai puțin dispusă la expuneri metafizice, gândul transilvănean a dispărut din arsenalul spiritual, făcând loc "realismului ardelean", reprezentat de a doua generație.

L. APARIȚIA CONȘTIINȚEI ARDELENE ÎNAINTEA UNIRII TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

La începutul cercetărilor noastre ar fi de dorit a reveni la perioada principatului neatârnat al Transilvaniei, la gândirea mghiară de atunci - la Testamentul politic al lui Ștefan BOCSKAI, după părerea căruia atâta vreme, cât coroana regatului maghiar este deținută de Habsburgi, este necesară și susținerea unui principe maghiar în Ardeal pentru contrabalansarea puterii austrieșilor. Această poziție se întărea din ce în ce mai mult chiar și sub Gabriel BETHLEN, Gheorghe RÁKÓCZI I. sau Nicolae ZRÍNYI, ban croat. Ei au considerat posibilă restituirea țării Sfântului Ștefan tot din voia și prin lupta Transilvaniei. Petru PÁZMÁNY, arhiepiscop de Strigonium, dușman înverșunat al calvinistului BETHLEN, a agreat separarea Ardealului, "altfel neamțu scupă-ne sub gulerul nostru". Tema lucrării noastre se limitează însă la transilvanismul modern și premergătorii lui direcți; de altfel ne vom întâlni trecutul mai îndepărtat în citatele și aluziile alese, căci însăși istoria evului mediu și cea a principatului neatârnat vehiculează teoria gândului transilvănean.

Deci sărim în perioada dualistă! Unirea Transilvaniei cu Ungaria (1867) - deși satisfăcea un deziderat maghiar național (de altfel, desfășurându-se împotriva voinței românilor și a sașilor) - nu împlinea speranțele prealabile: marea parte a Ardealului rămânea subdezvoltată, săracă, declașând o masivă emigrație. Aceste procese sunt recunoscute (chiar cu voce de protest) și de Jozsef SANDOR (președintele EMKE-ului) și de Gyula SZEKFU (istoric).

Nici starea culturală (mai ales cea literară) nu era mult mai promițătoare: Budapesta absorbea talentele, condamnând Ardealul la provincialism. Noile societăți și reviste (mai ales Erdélyi Figyelő [Observator Ardelean], redactat de Z. EGYED și M. KÁLLAY, Kalotaszeg al lui Károly KÓS, Erdélyi Szemle [Revista Ardeleană], Új Erdélyi [Noul Ardeal] au intrat în conflict cu Erdélyi Irodalmi Társaság [Societate Literară Transilvăneană], cuib al spiritului conservator¹.

Ca reacție, din timp în timp apăreau opinii regionaliste, accentuând specificul transilvănean față de aspirațiile centralizatoare ale Budapestei. Zsigmond KEMENY (scriitor) a constatat că în privința noilor idei, Transilvania se situa totdeauna pe o poziție de extremă stângă².

Mai bine dezvoltat, Endre ADY (cel mai mare ziarist și poet din ultimele decenii ale Ungariei istorice) a scris un articol, care e considerat ca baza gândului transilvănean. Așadar, merită să cităm puțin mai pe larg din el.

"Biata Ungarie Mare poate nu exista niciodată, numai Erdély exista totdeauna: Transsylvania, Erdőelve [Transilvania n.n.] dincolo de Szilágysag [Sălaj n.n.]. Și dacă nu-

i nonsens ceea ce căutăm, atunci acela [Ardealul n.n.] corespunde totdeauna sufletului omului apusean, care se rafina luptând mereu. [...]

Transilvania ni l-a dat pe regele soare [Matei CORVIN n.n.]. Transilvania a adus dezastrul de la Mohács (1526 n.n.) ca să scape de noi. El l-a avut pe Gheorghe FRĂTER [Martinuzzi n.n.], cine a știut, cum se poartă cu turcii, și cum se ține mâna nemțească mângâietoare departe de ceafa noastră. Și Transilvania a întrevăzut pentru prima dată adânc în Europa. A venit marea furtună cerească, a venit protestantismul, și [Transilvania n.n.] a simțit cel mai tare, că asta va fi al cincilea, al șaselea sau al nu știu câtelea descălecat, dar descălecat va fi. Și se atașa de Europa, primea în sufletul ei tot ce venea, și a produs atracția cea mai curajoasă, cea mai nemaghiară, noutatea totală.”³

De asemenea, și Károly KÓS a exprimat existența unei conștiințe ardeleni separate.⁴

II. SCHIMBAREA DE PUTERE. PASIVISMUL MAGHIARIMII (1918/21)

Unirea Transilvaniei cu România în anul 1918 a șocat și paralizat populația maghiară de aici. Valul mare de emigrație a produs o pierdere de 197.035 de suflete între anii 1918/24⁵. Alternativa chinuitoare se exprimă marcant în următoarele rânduri:

“Eu rămân acasă/ Cărâind și în întuneric./ Ca și corbul de iarnă pe plopul uscat./ Nu mai știu./ Dacă o să an un colț liniștit./ Dar rămân acasă./ Voi fi zădul în cupa băută./ Voi fi otrava în sângele străin./ Miasmă, febră, vierme latent, urât./ Dar rămân acasă!”⁶

Majoritatea funcționarilor maghiari a refuzat depunerea jurământului față de noua putere de stat, vîscând și pierzându-și posturile. Considerând dominația română ca provizorie, maghiarimea n-a colaborat cu autoritățile, ca să nu arate vreo resemnare Conferinței de pace. Dar după semnarea păcii de la Trianon, pasivismul și-a pierdut rostul.

III. CUVÂNTUL STRIGĂTOR. POLITICA DE PARTID MAGHIARĂ.

Noua atitudine s-a declarat într-o broșură de mare ecou. Károly KÓS, István ZÁGONI și Árpád PAÁL au formulat drumul de urmat astfel:

“Deșteaptă-te din somnul de doi ani, deschide-ți ochii, uită-te în jurul tău și intră în mijlocul celor ce intenționează a se lupta cu noua viață. Tratatul de la Trianon s-a semnat: Trebuie să tragem concluzia! [...]

Dacă vrem să trăim, trebuie să muncim, și vrem să trăim, deci vom munci. [...]

Vechea Ungarie pentru noi nu mai există, dar Erdely, Ardeal, Siebenburgen, Transylvania sau în orice limbă l-a numit și îl numește lumea: a înviat și există; precum exista și atunci, când credeam noi înșine, fiindcă vroiam să credem, că nu există decât Ungaria. Exista și atunci, dar există și acum, și este indiferent de cum dorește vreo putere, el va exista în vecia vecilor. [...]

Noi nu suntem numai o simplă cantitate de suflete, ruptă din maghiarimea unitară, ci o unitate istorică de o mie de ani, cu o proprie conștiință ardelenască și o cultură de sine stătătoare; putem să luăm în considerare orice situație, să guvernăm, și să ne ridicăm în picioare după grele înfrângeri."

Broșura a solicitat autonomia Ardealului, s-a referit la cea secuiască, încadrată în tratatul privind minoritățile, semnat de România în decembrie 1919, a aprobat punctele de la Alba Iulia, și a pus pe tapet înființarea Uniunii Maghiare.⁷

Cu toate acestea, o unitate politică durabilă nu s-a mai realizat: contradicțiile dintre Partidul Popular Maghiar (condus de Károly KÓS) și Uniunea Maghiară (condus de baron Samu JÓSIKA), apoi Partidul Național Maghiar (ca președinte a fost ales József FERENC, episcop unitarian, i-a urmat Emil GRANDPIERRE) se bazau pe diferențele de opinie ale radicalilor și conservatorilor. Radicalii militau mai degrabă pentru democratizarea politicii și societății maghiare. Opinia lor iese la iveală din articolul lui Jenő SZENTIMBREI, intitulat *Levél Erdélyből* [Scrisoare din Ardeal]:

"Se va vedea: dacă aici, în Ardeal, cauza maghiarimii rămâne mult timp cauza domnilor, atunci și cauza sărăcimii devine mai curând sau mai târziu cauza nerăbdării. [...]

Poporul nu-i tolerează pe profeții domnești; el este obișnuit cu profeți, care se ivesc de jos, și îi dăscălesc pe domni, și nu așteaptă lecția conștiinței cu adevărat maghiare din partea domnilor."

Se poate remarca faptul că maghiarimea n-are nici-o instituție comună, familiară.⁸

Pe de altă parte, nici abuzurile, acțiunile violente din campaniile electorale n-au lăsat partidului/partidelor maghiar/e libertate de mișcare. Atmosfera deprimantă din sânul maghiarimii reiese din poezia următoare a lui Sándor REMÉNYIK (din 1935):

"Cântând psalmlul compromisului/ Pășim în șirul infinit al robilor./ N-avem nici o armă./
Revolta sufletelor noastre e fără arme./ Deși fiecare picătură a sângelui nostru dorește./ Dorește

sălbatică mișcare a lui Petru./ Când pentru apărarea lui Dumnezeu/ A tăiat brusc urechea lui
 Malcus./ Cine suntem noi?/ O, nu suntem fiii umilinței./ Numai cei umiliți/ [...] Fraților, nu trăim
 bine, într-adevăr./ Nu trăim o viață plăcută strămoșilor noștri./ Dar cine ar putea face altfel în locul
 nostru./ Acela să arunce prima piatră asupra noastră./ Fiecare minut ni-i o învoială chinătoare./
 Cum se poate."⁹

IV. FORȚA ORGANIZATOARE SUPERIOARĂ: CULTURA

Datorită împrejurărilor sus-menționate, organizarea culturală a maghiarimii se bucura de
 o atenție tot mai largă. Procesul se prezintă clar în formularea lui Ernő LIGETI:

Oamenii politici credeau că soarta maghiarimii din Ardeal se decide la București, și când
 și-au dat seama de dreptul la existență al activității lor, toate forțele politice s-au concentrat
 pe alegerile parlamentare. În schimb, scriitorii declarau încăpățânat, că soarta maghiarimii
 din Ardeal se bazează pe organizarea internă - trebuie să ne aliem cât mai bine, și să înviem
 cât mai bine organismul societății maghiare."¹⁰

Și Károly KÓS s-a pronunțat de asemenea:

"Rezultatul adevărat al politicii naționale se naște din munca pe țărâm cultural și nu din
 cea politică de partid."¹¹

Ca urmare, cultura trebuie să înlocuiască politica:

"Dacă socotim literatura o ființă organică, literatura noastră - pe lângă gratuitatea sa -
 servește și scopuri de naționalitate. Idealul literaturii transilvănene este ideal politic". (Ernő
 LIGETI)¹²

Renunțând așadar la prioritatea politicii directe, maghiarimea poate să se concentreze pe
 o dezvoltare mai adâncă și mai organică. "Drumul transilvănean" este expus într-un articol
 cu același titlu al lui Spectator [Miklós KRENNER]. Krenner agreează cu aserțiunea
 "dușmanilor noștri", în virtutea căreia maghiarimea vrea să fie un stat neplăcut în cadrul
 statului. Grăbește o înnoire prin forțe proprii, exploatarea curentelor universale - potrivit
 inspirației tradițiilor ardelenesti astfel încât să câștige din asta și interesul european și cel
 român.

"Să aibă ședințe nevizibile și neauzibile un congres național, care strânge personalitățile
 ardelenice pentru a fi împreună cu SZÉCHENYI al Transilvaniei."¹³

Sistemul înnoirii sufletești este expus larg și convingător în cartea episcopului calvinist,

Sándor MAKKAI. *Magunk reviziója* [Autorevizia noastră] (1931) a devenit crezul unei generații întrege și așadar socotim necesară prezentarea ei mai pe larg, fiindcă ea rezumă elementele cele mai de seamă ale gândirii publice maghiare.

"Dacă viața însăși întrece noțiunile noastre - pune el pe tapet problema -, ce rezultă din aceasta pentru noi? Revizia continuă a acestor noțiuni, adaptare anevoioasă la realitate, care ne arată noi și noi trăsături."¹⁴

Apoi el constată cele două sisteme de prejudecăți, care stăpânesc gândirea maghiară:¹⁵

trecutul era bun	-	trecutul era rău
s-a întâmplat o nedreptate cu noi	-	clasa conducătoare de atunci poartă răspunderea
n-avem răspundere	-	nu trebuie să ne gândim la trecut
avem dreptul de a aștepta o minune	-	trebuie să ne adaptăm la prezent individual

După aceea, împotriva acestora dezvoltă programul său, numit "imperiu în suflet și dreptate":

"Cel mai mare act, cu care o națiune dovedește dreptul său la viață este asumarea responsabilității, penința și ispășirea. Penința nu-i rușinea unei națiuni, ci dimpotrivă, este gloria și puterea ei, dacă se rușinează și se pocăiește într-adevăr din cauza păcatelor ei. Națiunea care se află sub greutatea răspunderii, care se pocăiește, e mult mai presus decât aceea care gesticulează orb în beția gloriei, adevărului, excelenței și virtuților sale"¹⁶

"Minoritățile, prin suferințele lor inevitabile, izvorâte din situația lor, sunt menite la fărâșirea unei spiritualități umane universale și a unei umanități mai nobile, la pregătirea viitorului splendid și tămăduitor al adevăratei frății umane"¹⁷

"... ni-i posibil și nouă un singur imperiu. Acesta e imperiul sufletelor, al caracterului, care constrânge recunoașterea dreptului său la existență și respectul exclusiv prin valoarea sa. [...]

Cum trebuie deci să ne educăm pe noi înșine, ca să ne folosim de acest imperiu al sufletelor? Trebuie ca în gândirea noastră să privim cuvântul «maghiar» de determinările sale geografice, statale, de drept și politice și trebuie să punem în fața noastră tot ceea ce este veșnic maghiar: națiunea sufletească. Această națiune sufletească se concretizează în gândirea, creațiile personalităților mari ale trecutului maghiar și în operele spiritului maghiar în planul științei, literaturii, artei, idealurilor morale, experienței de viață și al

obiceiurilor. Națiunea astfel concretizată e o realitate sufletească, dar e totuși o realitate: o putere vie, eficientă, modelatoare și educatoare. Toate sunt împreună o mentalitate caracteristică, realitatea caracterului și a vieții îi leagă pentru totdeauna pe aceia care sunt născuți și educați în spiritul acestui geniu. Această unitate sufletească creează o gândire, un concept și un mod de viață comună, care se perpetuează și este exprimată, amănunțată, apărută și confirmată de unitatea limbii materne." ¹⁸

"Diferențierea, stabilirea ordinii, a sarcinilor între un maghiar și altul, ca și între un om și altul, poate să se bazeze exclusiv pe valoarea morală definitorie a caracterului." ¹⁹

"Toate acestea îi lasă pe oameni într-un mod firesc în datoriile lor, dar solicită de la toți manifestarea obligațiilor morale și a bunăvoinței dezinteresate în baza importanței acestei sfere de acțiune față de întreg. Iată suprema noblețe, privilegiul, chin și rang, cu care națiunea noastră minoritară poate să decoreze pe membrii săi" ²⁰

"Minoritatea maghiară din România e în preponderență un popor agricultor. Supraviețuirea maghiarimii în Ardeal echivalează neîndoit cu cea a poporului [țărănimii n.n.]. Există, fără îndoială, și faptul, că ceata mică a celor rămași în profesii intelectuale sau viitorii intelectuali obțin importanță națională numai ca o pătură conducătoare trăind pentru popor, în popor, slujind poporul; valoarea așa-numită ca mentalitate și caracter național se menține de către popor, iar răspunderea pentru această valoare se menține de către intelectualitate." ²¹

Deci am putut să observăm elementele cele mai relevante ale gândirii minoritare: a face față cu păcatele trecutului și a se întări, a se emancipa moral; a descăleca în spațiul sufletec și a democratiza societatea maghiară, în locul privilegiilor feudale a făuri o nouă nemeșime. Nu întâmplător, câțiva ani mai târziu, în Ungaria, László NÉMETH a formulat și el necesitatea acestei "nobilimi" în favoarea ridicării națiunii.

V. IDEOLOGIA NOULUI STATU-QUO: GÂNDUL TRANSILVĂNEAN (TRANSELVANISM)

Situația nouă, minoritară, a maghiarimii, a întărit gândirea regionalistă, mai sus prezentată. Esența ei s-a rezumat în următoarele cuvinte:

"Geografic, Ardealul este o unitate închisă, această unitate predestinează și economic individualitatea acestui pământ, și determină - chiar și împotriva voințelor umane - personalitățile culturale ale popoarelor acestui spațiu, ca și diferențierea lor de culturile înconjurătoare." (Károly KÓS) ²²

Károly KÓS (ca și alții) au găsit baza de legitimare a transilvanismului în aspirațiile de autonomie din istoria Ardealului (Gábor BETHLEN), Mihály CSEREI, cronicari).²³

Acest gând - care niciodată nu s-a cristalizat într-un sistem coerent - a întâlnit o împotrivire multilaterală. Scriitorii sași l-au acceptat numai parțial, iar cei români de loc. Critica marxistă maghiară (Viktor ARADI, Gábor GAÁL - redactor al revistei Korunk [Epoca noastră n.n.]) nu l-a refuzat, dar a solicitat precizarea lui, printr-o cercetare cu mijloace de științe sociale.

Răspunzând articolului lui Gábor GAÁL,²⁴ Jenő SZENTIMREI a subliniat democratismul gândului transilvănean:

[el] "caută posibilitatea manifestării totdeauna, de jos până sus, de aceea în Ardeal el echivalează cu gândul propășirii, cu o nuanță local-patriotică [...]. Șovinismul se grăbește să-l transforme în gând maghiar sau român ardelean, el este - horrible dictu - chiar înclinat pe ambele părți, ca să-l îndeplinească cu un antisemitism ușor." Gândul transilvănean după părerea sa este "aspirația, care converge spre coordonarea și cărmuirea comună, pașnică a eterogenităților în colțul răsăritean al Europei."

Le accentuează trăsăturile lui plebeene, se referă la lupta comună de la 1437 a țăranilor.²⁵

Celălalt atac a venit din interior, din tabăra scriitorilor și a țintit abundența subiectelor istorice manifestată în literatură (adică era un fel de autocritică). Dar mai întâi trebuie să aruncăm o privire asupra literaturii transilvanismului!

Rolul de centru literar l-a jucat "parlamentul scriitorilor" de la Marosvécs [Brâncovențești, jud. Mureș], așa-numit "Erdélyi Helikon" [Helicomul din Transilvania], o întâlnire anuală (începând cu anul 1926). Revista "Erdélyi Helikon", ca și editura Erdélyi Szépművés Céh [Breaslă artistică din Transilvania] au asigurat apariția operelor membrilor săi, cu excepția unor romane mai critice, mai radicale - potrivnice consensului artistic moderator al "parlamentului".

Gândul Transilvănean s-a manifestat atât în poezie (mai ales în anii douăzeci), cât și în proză. Romanele cele mai obișnuite, populare erau cele istorice (d.e. Károly KÓS: Budai Nagy Antal históriája [Istoria lui B.N.A.]). Romanele sociale au demonstrat noua vocație a maghiarimii (d.e. Mária BERDE: Földindulás [Cutremur], de adaptare activă în viața publică după zguduirile reformei agrare - desfășurate părtinitor, nu fără intenția slăbirii așezămintelor bisericăști seculare maghiare). S-au născut direct și romane cu teză (Géza TABÉRY: Tűzmadár [Pasăre de foc], despre conviețuirea alegorică a două neamuri, a liburilor și a ghitanilor, sau Áron TAMÁSI: Erdélyi csillagok [Stele ardelenene], o nuvelă

despre dragostea tragică a unui flăcău român [un jandarm] și a unei țărăncuțe secuiești.

Dragostea de patrie, de pământul natal apare cel mai profund în al treilea volum al trilogiei Ábel, în romanul Ábel Amerikában [A. în America] scris de același TAMÁSI. Când eroul nostru întrebă pe un negru: "care este chemarea noastră în lume?", răspunsul vine laconic: "ca să fim acasă undeva în ea".

Toate acestea de obicei n-au însemnat provincialism, ci zugrăvirea simultană a vieții minoritare și a curentelor universale. Ca urmare, minoritatea etnică devine un atelier spiritual special, cu rol de punte de legătură. Acest fenomen s-a numit "umanism minoritar" (esența lui a fost expusă și în cartea lui MAKKAJ, vezi mai sus).

Cu toate acestea, romanele istorice au prevalat asupra problemelor actuale ca teme literare posibile. Aladar KUNCZ, redactor al Erdélyi Helikon-ului a prins problema încă în anul 1928:

"Proza beletristică transilvăneană este extrem de departe de înălțimile sarcinilor ei. În romanele contemporane [...] ar fi de dorit să se plece de la zugrăvirea mediului ardelean, dureros și spinos din multe puncte de vedere."²⁶

Peste un an el îi scrie astfel Mariei BERDE:

"...oare scriitorul ardelean de astăzi n-ar trebui ca - în loc de limbă de flori istorică - să atingă direct chestiunile de astăzi, jalnice și actuale?"²⁷

Scriitoarea s-a angajat a lansa o anchetă. În articolul ei - "Vallani és vállalni" [A mărturisi și a-și lua răspunderea] ea redactează noua sarcină:

"Ar fi mai bine să zugrăvim sincer și viu prezentul cu toate defectele lui [...] Pentru ca să ne angajăm alături de opera noastră, alături de adevărurile de importanță vitală - a mărturisi și a-și lua răspunderea -, avem nevoie de o frunte mai ridicată, punând capăt mai multor lucruri, cu pregătire din partea scriitorului și a editurii."²⁸

Dezbaterea s-a desfășurat imediat. Sándor KACSO a arătat că temele, problemele speciale ale maghiarimii ardelenice sunt totodată și unele universal-umane. Prezentarea lor este o contribuție la literatura universală.²⁹ Géza TABÉRY - al cărui nou roman a servit ca pretext al anchetei - a răspuns arogant:

"După părerea mea nu este lașitate, dacă un scriitor dispus la chestii psihologice, nu socotește problema secuilor ca centrală lumii, chiar dacă trăiește pe malul Nyikó-ului [Pârâu Alb, jud. Harghita n.n.]" Totodată amintește de rezistența sa politică în favoarea maghiarimii.³⁰ KACSO a răspuns imediat:

"Puterea de stat poate numai să te internizeze. Dar rasa ta înceapă în sufletul tău, dacă-ți apui adevăruri neplăcute."³¹

Alți scriitori au agreat cu BERDE și KACSÓ. Áron TAMÁSI a acuzat necruțător:

"Literatura maghiară transilvăneană nu este imaginea sorții noastre reale, jalnice, ci este o literatură uscată, fără aer, o literatură nu vie, ci imitatoare a vieții. [...] Noi facem literatura noastră ca și politica noastră: într-un mod maghiar, aristocrat, disprețuind realitatea."³²

Gábor GAÁL a demonstrat că în întreaga Europă se găsește acel tip de scriitori, care oculește profesiunea publică, sub pretextul teoriilor artistice, sacrale și profesionale.³³

Zoltán FRANYÓ a susținut că nu tematica, ci mentalitatea este greșită: scriitorii falsifică caracterele, maschează corelațiile, înfrumusețează concluziile sociale, ca să fie acceptați de editură.³⁴

Sándor KÁROLY scrie o filipică împotriva editurii maghiare, care ar fi rămas în urmă, neacceptând gânduri noi, concepții despre lume, voci curajoase, critici³⁵. Heinrich ZILLICH a evaluat disputa ca o precipitare a lozincilor Nyugat-ului (Apus, revistă literară, culturală în Ungaria), și a propus ca să se ocupe mai puțin cu programe, devize, manifeste, și mai mult cu calitate, cu critica diletanțismului, provincialismului și a întinericului.³⁶

Din teama degenerării disputei, Károly MOLTER a încheiat urgent ancheta, susținând superioritatea estetică a Helikon-ului față de "un jurnalism răuvoitor și semicult".³⁷ În afară de el, numai István KÁDÁR a sfidat cu tărie unitară, susținând că creația literară are nevoie de o perspectivă mai largă, spre deosebire de publicistică.³⁸

— Această pretenție a activității publice mai accentuate a apărut și în ancheta "Élet és irodalom" [Viață și literatură] din paginile Helikon-ului. Scriitorii s-au grăbit ca literatura să se atașeze de viață, să participe mai hotărât la mișcările vieții publice.³⁹

VI. DESPARIȚIA GÂNDULUI TRANSILVĂNEAN

În anii treizeci au continuat astfel de dispute, antrenând noi participanți - odată cu strămutarea unor scriitori în Ungaria (d.e. cea a lui Lajos ÁPRILY în anul 1929). Cea mai disperată dispută s-a ivit după articolul lui Sándor MAKKAI, intitulat "Nem lehet" [Nu se poate]. Episcopul retras din funcție, mutându-se în țara-mamă, și-a motivat astfel decizia (în anul 1937):

"Făcând abstracție de cazul - care s-ar rezolva toate problemele printr-un fapt atât de

minunat? - în care totul s-ar reîntoarce la vechea stare de lucruri - adică deconectând închipuirile obișnuite ale reviziei politice, trebuie să declar că nu-mi pot închipui nici o rezolvare a vieții minoritare, care să fie vrednică, pentru că însăși categoria "minoritate" o consider nedemnă pentru om, un nonsens din punct de vedere sufletească. [...] S-ar putea spune că minorității maghiare îi convine să fie considerată de majoritatea dominantă ca un corp străin. Este corect, dacă ea are cât mai puține interese comune și țeluri identice cu majoritatea. Deci astfel poate să se îndrepte spre sine cu desăvârșire și despăgubirea a tot ceea ce se pierde în exterior o va găsi în trecutul și geniul ei."⁴⁰ De fapt, toate acestea duc la îngustarea activității ei, la o pierdere a sângelui și o descompunere lentă dar sigură.⁴¹

Ultima critică generală s-a exercitat de către noua generație intelectuală, care a petrecut tinerețea sa în cadrul României, a frecventat facultăți românești, ceea ce a atras după sine cunoașterea mai adâncă a limbii și culturii române; și-a însușit metodele de cercetare ale lui Dimitrie GUSTI. Ei au creat antologia literară Tizenegyek [Cei unsprezece] și revista Erdélyi Fiatalok [Tineretul ardelean]. Câțiva din cei mai importanți colaboratori au fost: Imre MIKÓ, care a scris un studiu intitulat Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés [Satul ardelean și chestiunea minoritară]; György BÖZÖDI; Dezső LÁSZLÓ, care a dezvoltat teoria maghiarimii sufletești (expusă la MAKKAI) în: A kisebbségi élet ajándékai [Cadourile vieții minoritare]; Elemér JANCSCÓ, care este autorul unei sinteze: Az erdélyi irodalom útjai 1918-1931 [Drumurile literaturii ardelenice 1918-1931].

JANCSCÓ pune însă capăt ideologiei transilvaniste:

"Transilvanismul într-adevăr există, dar nu trebuie să se mai făurească, pentru că se găsește în specificitățile economice și sociale ale Transilvaniei ca și în spiritul bazat pe acestea. Putem chiar ca toate acestea să le numim transilvanism, dar este inutil și păgubitor a face din ele o sfințenie și un tabu. [...] Transilvanismul celor care suferă și lucrează este departe de acea idee transilvăneană primitivă și inabordabilă."⁴²

Ferenc SZEMPLÉR în "Jelszó és mithosz" [Lozincă și mit] (1937) a pus pe tapet un alt, dar la fel de democratic, punct de vedere:

"Mitul transilvanismului ar fi acceptabil și adevărat numai în cazul când stigmatul ardelean ar fi detectabil la toate popoarele ardelenice. [...] Necazul cel mai mare al transilvanismului era acela, că inventatorii lui - cu câteva excepții - nu erau lămurii asupra construcției sufletești a sașilor ardeleni și nu cunoșteau de loc românimea, chiar după mărturisirile lor nici nu știau românește."⁴³

Această marcantă părere a stârnit o dispută în care Károly KÓS a definit transilvanismul

ca o credință și nu o deviză. Alături de el, Sándor KACSÓ a susținut, că nu era vorba de un sistem de idei, ci de o comportare spirituală și practică. Ardealul este un alambic experimental, departe de orice regionalism.⁴⁴

Disputa a pus capăt interpretării tradiționale a transilvanismului, susținând idealurile lui progresiste: frăția popoarelor conviețuitoare, exigența europeană și umanismul minoritar.⁴⁵ În plus, s-a extins atât orizontal cât și vertical: noua idee a lui Gábor GAÁL - "romániaság" [româniețate] accentua faptul, că maghiarimea trăiește pe întregul teritoriu al țării. Pe de altă parte, gândul popular, antrenarea claselor lucrătoare în viața națiunii s-a impus din ce în ce mai tare. Toate acestea s-au manifestat măiestros la întrunirea de la Târgu Mureș în anul 1937, în "formularea spiritului mai clar al comunității din care să nu se excludă nici un singur om care se declară a fi maghiar" (Ernö LIGETI).⁴⁶

NOTE

1. POMOGÁTS Béla: A transzilvanizmus. Az Erdélyi Helikon ideológiája (Akadémiai Kiadó, 1983) p.10 și urm.
2. citează: LIGETI Ernő: Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorban (Kolozsvár, c.n.) p. 102
3. Ismeretlen Korvin-kódex margója [Pe marginea unui codice necunoscut al lui Corvin n.n.] Figyelő, apr-oct din 1905
4. Erdély és a pesti közvélemény [Ardeal și opinia publică pesteană n.n.] Kalotaszeg, nr.2 din 1912 p.1-5
5. MIKÓ Imre: Huszonkét év - Az erdélyi magyarság politikai története 1918 december 1-től 1940 augusztus 30-ig (a "Stúdium" kiadása, Budapest, 1941) p.17
5. Végvári [REMÉNYIK Sándor n.n.]: Eredj, ha tudsz [Du-te, dacă poți n.n.] In: REMÉNYIK Sándor: Erdélyi március. Válogatott versek (Orpheusz könyvek, 1990) p.52
7. Kifőtő szó [Cuvânt strigător n.n.] (apărut la 23 Ianuarie 1921) In: Erdélyi csillagok. Romániai magyar írók antológiája (Népszava kiadóvállalat, 1988) p.9 și urm.
8. Erdélyi Helikon, nr. 2 din 1931
9. Ahogy lehet [Cum se poate n.n.] In: REMÉNYIK: op. cit. p.297
10. LIGETI: op. cit. p. 82
11. citează: POMOGÁTS: op. cit. p.69
12. LIGETI: op. cit. p.101

13. Az erdélyi út [Drumul cel transilvănean n.n.] Erdélyi Helikon, nr.8 din 1931
14. Magunk revíziója [Autorevizia noastră n.n.] (Erdélyi Szépművés Céh, Kolozsvár, 1931) p.11
15. ibidem
16. op. cit. p.32
17. op. cit. p.43
18. op. cit. p.45
19. op. cit. p.62
20. ibidem
21. op. cit. p.65
22. LIGETI: op. cit. p.102
23. POMOGÁTS: op. cit. p.90
24. GAÁL Gábor: Az erdélyi gondolat tartalma és terjedelme [Conținutul și dimensiunea gândului transilvănean n.n.] Korunk, nr.12 din 1928
25. Ama bizonyos erdélyi gondolat [Acel gând transilvănean n.n.] Erdélyi Helikon, nr.61 din 1929
26. Az erdélyi gondolat Erdélyi magyar irodalmában [Gândul transilvănean în literatura maghiară din Ardeal n.n.], Nyugat, 16 octombrie 1928
27. Citează: KÁNTOR Lajos: Erdélyi írástudók egy vita tükrében [Cărturari ardeleni în oglinda unei dispute] Utunk, Nr.10 din 1981
28. Erdélyi Helikon, 1929, p.623-5
29. Gyávák voltak az erdélyi írók [Scriitorii ardeleni erau lași n.n.] Brassói Lapok, 16 oct. 1929
30. Mi volt az erdélyi írók gyávasága? [Care era lașitatea scriitorilor ardeleni? n.n.] Ellenzék, 20 oct. 1929
31. Én vallotam, ti tagadtatok [Eu am mărturisit, voi ați tăgăduit n.n.] Brassói Lapok, 27 oct. 1929
32. Így van [Așa este n.n.] Erdélyi Helikon, nr.9 din 1929
33. Gyávák-e az erdélyi írók [Oare sunt fricoși scriitorii ardeleni? n.n.] Korunk, nr.11 din 1929
34. Az erdélyi írók gyávasága [Lașitatea scriitorilor ardeleni n.n.] Brassói Lapok, 3 noiembr. 1929
35. Nézzük hát, ki a gyáva? [Ia să vedem: cine este lașul? n.n.] Brassói Lapok, 10 noiembr. 1929
36. Gyávák-e az erdélyi költők? [Oare sunt fricoși poezii ardeleni? n.n.] Erdélyi Helikon, nr.1

din 1930

37. Enyveshát [Spate cleios n.n.], ibidem
38. Hát gyávák voltunk-e? [Oare am fost fricoși? n.n.] Brassai Lapok, 23 oct. 1929
39. Erdélyi Helikon, nr. 1 din 1930
40. Nem lehet [Nu se poate n.n.] In: Nem lehet. A kisebbségi sora vitája (Héttorony Kiadó o.n.) p.107-109
41. op. cit. p.111
42. Citoază: LIGETI: op. cit. p.152
43. op. cit. p.155
44. POMOGÁTS: op. cit. p.202
45. op. cit. p.204
46. LIGETI: op.cit. p.203

ALTE LUCRĂRI FOLOSITE:

CSATÁRI Dániel: A Vásárhelyi Tálalkozó (Akadémiai Kiadó, Bp. 1967)

Erdélyi története III. (Főszerk. KÖPECZY Béla, Akadémiai Kiadó, Bp. 1986)

TÓTH Sándor: "Vallani és vállalni". Avagy vita az írók gyávaaságáról ["A márturisi și a-și lua răspunderea" Ori: disputa despre lașitatea scriitorilor n.n.] Korunk, nr. 12 din 1971

RÉSUMÉ

LA "PENSÉE TRANSYLVANNE" ET SON RÔLE DANS LA VIE CULTURELLE DES HONGROIS PENDANT L'ENTRE-DEUX GUERRES

Notre article se propose d'aborder "la pensée transylvanne" où le soit-dit "transylvanisme", c'est à dire la prise de position par laquelle les Hongrois de la Transylvanie ont répondu aux nouvelles réalités politiques, économiques et spirituelles parues après son union avec la Roumanie. Cette minorité ethnique, séparée du cadre politique de l'Etat hongrois, n'avait qu'un seul choix: formuler son identité, affirmer son droit à l'entité, donner un plus vif contenu à la notion de "Hongrois de Transylvanie". Une situation comme telle se trouve d'ordinaire là où un peuple est dispersé dans plusieurs pays.

Les origines de la conscience transylvannique remontent au Moyen Age, mais parce que

notre but c'est de décrire le "transylvannisme" moderne et ses devanciers en lignée directe, nous allons pas nous arrêter sur cette période trop éloignée.

L'époque où se forge en vérité la "pensée transylvanne" est celle qui suit à l'union de la Transylvanie à la Hongrie, car celle-ci ne satisfait pas les attentes préalables: la plupart du territoire unifié reste sous-développé économiquement pendant que sous rapport culturel Budapest absorbe tous les talents. Dans ce contexte surgissent des réactions régionalistes mettant l'accent sur la spécificité de la Transylvanie. En 1905 ADY Endre publie l'article qui est considéré comme le fondement du "transylvannisme": *Ismerteten Korvin-kódex margójar* (En marge d'un codex inconnu de Corvin) dans *Figyelő*-avril 1905. On cite: "La pauvre Grande Hongrie ne peut jamais exister, seulement la Transylvanie existe toujours: Transsylvania, Erdölve au delà de Szilagysag (Sălaj). Et si c'est pas un non-sens ce que nous cherchons, alors ça c'est la Transylvanie qui correspond toujours à l'esprit de l'homme occidental qui se raffine luttant en permanence.

L'union de la Transylvanie avec la Roumanie, en 1918, a choqué et paralysé la population hongroise de là-bas. La plupart des employés ont refusé le serment envers le nouveau pouvoir d'Etat, jugeant comme provisoire la domination roumaine. Mais après la signature du traité de Trianon, le passivisme a perdu son sens - c'était le temps d'une nouvelle attitude: l'activité politique par l'intermédiaire de partis. Karoly Kos, Istvan Zagoni et Arpad Paal ont formulé les objectifs de la manière suivante: "Le Traité de Trianon est signé: il faut en tirer les conclusions! (...). Si on veut vivre on doit travailler et comme on veut vivre nous allons travailler (...). L'ancienne Hongrie, pour nous, n'existe plus mais Erdely, Ardeal, Siebenbürgen, Transsylvania ou dans tout un autre langage qu'on le nomme, est resuscité et vit; tout comme il existait aussi alors que nous ne voulions croire que l'existence de la Hongrie (...). Nous ne sommes pas un simple quantité de vivants, séparée du reste des Hongrois, mais nous sommes une unité historique d'un millier d'années, avec une conscience propre et une culture individualisée; on peut faire face à toute situation, gouverner et se relever après de grandes défaites". (Kialto szo 23 Jan. 1921)

En dépit de tout ça, une unité politique ne fut pas accomplie. Dans ce contexte le travail d'organisation culturelle jouissait d'une plus grande attention. Les Hongrois vont renoncer à l'action politique directe et ils vont s'orienter vers un nouveau "Chemin transylvain" dont les principes sont énoncés par Miklos Krenner dans l'article portant le même titre.

Les voies du renouvellement spirituel sont aussi exposées par Sando Makkai dont le livre,

Magunk revizioja (Notre autorévisionne, 1931, est devenu le "credo" de toute une génération. **Makkai** surprend les deux systèmes de préjugés par lesquels est impégnée la pensée hongroise:

le passé est bon	-	le passé est mauvais
il nous est arrivé une injustice	-	la classe dirigeante de ce temps - là demeure responsable
nous n'avons aucune responsabilité	-	il ne faut pas penser au passé
on a le droit d'espérer un miracle	-	il faut s'adapter chacun à la situation présente.

Après cette mise au point, **Makkai** développe son propre système, intitulé "empire dans l'âme et justice": "... il nous est accessible un seul Empire: celui des âmes, des caractères, qui impose la reconnaissance de son droit à l'existence et le respect en vertu exclusivement de sa valeur (...). Il faut priver dans nos pensées, le mot "Hongrois" de ses données géographiques, étatiques et politiques et nous devons mettre au premier rang tout ce qu'est éternellement hongrois: la nation de l'âme. Celle-ci se retrouve dans la pensée, dans les créations des grands hommes du passé et dans les oeuvres du génie hongrois dans les sciences, la littérature, art, idéaux, moraux, expérience de vie et coutumes." (*Magunk revizioja* dans *Erdelyi Szepnives Céh, Kolozsvár, 1931, p.45*)

Le "transylvannisme" trouve ses poyens d'expression surtout dans la littérature, poésie et prose. Les plus connus étaient les romans de sujet historique. A leur tour, les romans sociaux ont prouvé la nouvelle vocation des Hongrois, celle de s'adapter à la vie publique après les frémissements de la réforme agricole. On rencontre aussi des romans à thèse sur la convivialité allegorique des deux peuples, les Libures et les Ghitanes. (*Geza Tabery, Tüzmadar-L'oiseau de feu*)

Le "transylvannisme" a du faire face à beaucoup d'opposants. Les écrivains d'origine allemande ne l'ont accepté que partiellement pendant que les écrivains roumains l'ont entièrement repoussé. Mais les critiques viennent aussi de l'intérieur de l'ethnie hongroise: les marxistes (*Gabor Gaal, Viktor Aradi*) lui exigent une précision acquise par les moyens des sciences sociales; d'autres écrivains lui ont reproché l'abondance des sujets historique et l'oubli du présent. Mais la dernière critique est venue de la part de la nouvelle génération d'intellectuels, qui a passé sa jeunesse dans les cadres de l'Etat roumain ce qui a attiré une meilleure connaissance de la langue et de la culture roumaines. Ses représentants ont appris

les méthodes d'investigation de Dimitrie Gusti, ont élaboré l'anthologie littéraire "Tizenegyek" (les onze) et ont fondé la revue "Erdélyi Fiatalok" (La jeunesse transylvaine). Parmi ceux-ci on compte Imre Miko, György Bözödi, Deszö Laszlo, Elemee Jancso.

Ferenc Szemler pose le problème de la sorte: "Le mythe du "transylvannisme" serait acceptable seulement si le stigmate transylvain, dont le seul signe tangible c'est l'esprit libéral, était détectable chez tous les peuples de la Transylvanie (...). Le plus grand malheur est le fait que ses inventateurs - avec quelques exceptions - n'avaient pas une vision très claire sur l'âme de la population allemande et ne connaissaient pas du tout les Roumains - comme ils l'ont avoué eux-même, ils ne savaient pas parler roumain.

Le "transylvannisme" trouve de nouvelles dimensions: la fraternité des peuples, l'exigence européenne et l'humanisme minoritaire. Il s'est élargi le champs d'influence horizontalement et verticalement. D'une au repart, le "poporavisme" et l'entraînement des classes ouvrières à la vie de la nation s'est imposé de plus en plus. Toutes ces idées se sont exprimées à la Rencontre de Tîrgu Mureş en 1937, par l'exigence de "formuler plus clairement l'esprit de la communauté qui ne doit pas exclure pas un seul homme qui se déclare Hongrois; (Ernö Ligeti).

UN NOU SIMBOL CREȘTIN AL SECOLELOR X-XII

Florin M. POPESCU

În cursul campaniei arheologice desfășurată în vara anului 1990, pe plaja cetății bizantine din insulele Păcuiul lui Soare (jud. Constanța) s-a descoperit un pandativ circular de plumb terminat la partea superioară cu o agățătoare, iar la partea opusă cu o "limbă". Decorul este alcătuit dintr-un chenar circular segmentat de liniuțe, în câmpul central figurând 9 granule dispuse în 3 șiruri de câte 3 puncte. Pe cealaltă parte a pandativului nu există nici un ornament.

Un exemplar similar, descoperit tot la Păcuiul lui Soare publicat inițial în 1960, a făcut obiectul unei descrieri în primul volum al monografiei cetății bizantine de pe această insulă¹. Singura diferență între cele două exemplare constă în conservarea diferită a pieselor; dacă exemplarul publicat în monografie are agățătoarea intactă, exemplarul prezentat de noi prezintă o deformare a agățătorii. Cu alte cuvinte cele două exemplare au fost identice făcând parte din același lot de piese.

Un al treilea exemplar din această serie de pandative circulare prezentând aceleași caracteristici a fost descoperit în așezarea medievală de la Dristre, vecina cetății din insula Păcuiul lui Soare. Din păcate autorul comunicării, cercetătorul bulgar Gheorghii Atanasov² nu menționează contextul arheologic al descoperirii. Tot cu acest prilej este corectată și eroarea strecurată în prezentarea exemplarului publicat în 1960, Atanasov arătând că diametrul piesei este de 1,5 cm³ C spre deosebire de 1,1 așa cum apăruse în monografie și aceasta în ciuda datelor oferite de reproducerea exactă a piesei⁴, iar înălțimea acesteia de 2,7 cm.

Cele trei piese fac parte din aceeași emisiune locală a unei podoabe în circulație în sec.X-XII, conform aprecierii celor doi cercetători menționați. Observația că datarea acestor piese nu este susținută și de contextul descoperirii lor in situ este substituită de precizarea apartenenței lor la această epocă prin caracteristicile lor stilistice⁵.

Această emisiune locală este, foarte probabil, opera unor meșteșugari din așezarea de la Păcuiul lui Soare sau din imediata apropiere. Astfel la Gura Carliei (cca. 3km de Păcui) s-a descoperit un tipar pentru turnarea unor pandative circulare, tipar ale cărui produse ne-au rămas încă necunoscute (6), producția locală a acestui tip de podoabe fiind o certitudine. Mai aproape de adevăr ni se pare ipoteza potrivit căreia acest atelier a funcționat în chiar cuprinsul așezării de la Păcui, dovadă în acest sens putând fi și resturile rezultate din

prelucrarea plumbului, descoperite în număr important în așezare; atelierul de la Păciu trebuie să fi avut o activitate destul de intensă².

Problema cea mai importantă pe care o ridică această serie de obiecte este însă aceea a reprezentării conținute, acele 9 puncte dispuse în 3 șiruri. Pentru o imagine corectă este în primul rând necesar ca aceste piese să fie integrate grupului de obiecte similare descoperite în așezările medievale de la Păciuul lui Soare și Silistra. Din această perspectivă, considerăm utilă prezentarea reprezentărilor de pe câteva pandative descoperite la Păciuul lui Soare, datînd din această epocă (și care, de asemenea, fac obiectul descrierii în primul volum al monografiei³), lăsînd la o parte prezentarea dimensiunilor pieselor:

1) pandativ circular: pe ambele fețe cîte 2 cercuri concentrice, care închid un alt cerc din puncte. În cîmpul cercului interior, pe una din fețe se află o cruce cu brațele îngroșate la capete, iar pe cealaltă față o rozetă de asemenea cu capetele brațelor îngroșate.

2) pe una din fețe, între două cercuri, se află un alt cerc din granule. În cîmpul din mijloc se află cîteva linii combinate; pe cealaltă față se disting 4 cercuri concentrice, dintre care al doilea este format din granule. În cîmpul cercului din mijloc se află alte 4 granule, dispuse în formă de cruce.

3) pe ambele fețe cîte două cercuri concentrice închizînd cîte un cerc din puncte. Pe o față, în mijloc, se află o rozetă; pe cealaltă față, o cruce între brațele căreia se găsește cîte un punct.

4) pe o față: decor din spițe înscrise într-un chenar circular; în cîmp o cruce, iar în centru și la colțurile brațelor cîte o granulă. Conturul crucii este mărginit de un chenar al cărui aspect sugerează lăcașurile pietrelor scumpe de pe crucile bizantine din sec. VI-VII. Decorul de pe partea opusă se compune dintr-un chenar circular segmentat de liniuțe. Din centrul cîmpului (unde se află o granulă) pleacă radial o serie de linii sugerînd mișcarea descompusă a soarelui. Analogiile cele mai apropiate ale acestei piese - Drida, Ciumbrud, Obîrșia.

Pe baza reprezentărilor, autorul consideră că aceste podoabe au "un evident" caracter creștin, iar originea lor poate fi căutată în lumea creștină a secolelor IV-V⁴.

Prezentînd podoabele similare de la Dristre, Atanasov face cîteva considerații de caracter general a căror importanță nu mai trebuie subliniată. Analizînd un număr de 11 pandative, autorul trece în revistă și cîteva ipoteze legate de circulația acestor podoabe. Astfel V. Spinel încearcă să lege largă răspîndire a pandativelor (din Munții Ural pînă în Munții Balcani) de pătrunderea pecenegilor. Remarcăm însă faptul că în cuprinsul aceluiași articol, Atanasov punctează astfel de descoperiri într-un mediu oarecum diferit nu numai ca arie de întindere ci și ca zonă de influență (aria civilizației bizantine). Pentru spațiul nord-balcanic el pune

în relație aceste obiecte cu un fenomen de "sincretism religios" care ar caracteriza epoca așezărilor de secol X și până în secolul XII.

În acest scop sînt aduse în discuție mărturiile lui Ioan Exarhul și ale lui Theophylact de Ohride, care susțin adorarea, la populația bulgară, a soarelui, lucru ce ar explica (în opinia autorului) prezența așa-numitelor "simboluri solare" (ex. rozeta) între reprezentările acestor piese¹⁰.

La explicațiile furnizate de autorul bulgar considerăm necesară adăugarea cîtorva observații:

- teza "sincretismului religios" este o teză în circulație în istoriografia creștinismului nord-balcanic în epoca medieval-timpurie.
- cultul soarelui, chiar "creștinat" este practicat în tot evul mediu¹¹.
- așa numitele "simboluri solare" apar de cele mai multe ori însoțite de simboluri a căror apartenență creștină este indiscutabilă (ex.: crucea).

Ținînd cont de faptul că ne aflăm într-o zonă de înflorire a creștinismului considerăm că ne aflăm în fața unui nou simbol creștin, a cărui semnificație și filieră urmează a fi precizate numai în urma acumulării a noi dovezi, materiale, arheologice sau de altă natură.

În cele ce urmează vom încerca să punctăm o direcție de lucru bazată pe integrarea acestui simbol în contextul religios al așezărilor care și l-au furnizat. Caracterul creștin al Dristrei și al localității din insula Păciul lui Soare este evident.

În plus, bogăția vestigiilor arheologice, rolul jucat de aceste cetăți în viața religioasă a ținuturilor de la Dunărea de Jos dau mărturie pentru o situație de natură să favorizeze apariția, în aceste locuri, a unui nou element în peisajul simbolisticii creștine.

În încercarea de a preciza filiere prin care s-a ajuns la această reprezentare nu se poate face abstracție de potențialitatea pe care ne-o oferă interpretarea pieselor similare descoperite la Păciul lui Soare. În ceea ce ne privește, considerăm că aceste 9 puncte reprezintă terminațiile unor figuri a căror reprezentare a fost familiară purtătorilor acestor piese. Cu alte cuvinte s-a plecat de la reprezentarea unor brațe (în sensul de linii) pentru a se ajunge prin sugerarea lor prin puncte. Or cele 9 puncte reprezintă (din acest punct de vedere) terminațiile unor brațe care configurează o figură, o reprezentare majoră a simbolisticii creștine și anume chrismonul (firește, această trecere presupune o serie de noi conotații dintre care notăm în primul rînd semnificația magică a cifrei 9, semnificație pe care vechile reprezentări nu o puteau oferi).

După cum se știe, cele trei tipuri principale ale monogramei lui Iisus au avut o evoluție care a prezentat multe tendințe înnoitoare¹² și, în acest sens, putem aprecia că reprezentarea celor 9 puncte, constituie materializarea unor tendințe pe care le-a suportat interesanta istorie a chrismonului (o tendință de acest gen fiind sugerată și de evoluția reprezentărilor de pe seria pandativelor circulare de la Păciul lui Soare).

Pentru țara noastră, cea mai recentă trecere în revistă a reprezentărilor chrismonului aparține lui N.Gudea și I.Ghiurca¹³, dar aceasta privește doar spațiul intercarpatic al secolelor IV-VI. Prezența chrismonului ca reprezentare de la care s-a format pe parcursul unei evoluții pe care nu o putem prezenta detaliat, simbolul celor 9 puncte dispuse în 3 șiruri și găsește aplicația în acel "protocronism" al creștinismului la Dumărea de Jos, o situație similară fiindu-ne oferită de situația de la complexul Basarabi (sec.X).

Cu siguranță ne aflăm în fața unui simbol creștin reprezentativ pentru efervescența spirituală a secolelor X-XII, a cărui arie de circulație cuprinde două nume importante pentru istoria religioasă a ținuturilor nord-balcanice.

O ultimă observație: acest simbol pare a fi răspândit și în zone extradobrogene. M. Cîrciumaru¹⁴ prezintă două astfel de reprezentări la Gaura Chindiei¹⁵ și la Limanu¹⁶ (în cel de-al doilea caz cele 9 puncte fiind integrate într-un patrulater care constituie de fapt capul unei siluete umane!) pe care le consideră însă (nejustificat) "mărturii ale artei rupestre preistorice". În ceea ce ne privește considerăm mai probabil ca aceste reprezentări să fie în realitate medievale așa cum este cazul și pentru alte reprezentări incluse de M.Cîrciumaru în rîndul celor "preistorice"¹⁷.

Cercetări viitoare bazate pe acumularea a noi elemente istorice vor trebui să precizeze filiera trecerii la acest simbol al celor 9 puncte, etapă necesară ca bază pentru discutarea semnificației sale, precum și a integrării în realitatea spirituală a epocii.

NOTE

1. P.Diaconu, D.Vîlcenu, Păciul lui Soare. Cetatea bizantină, București, 1972, p.145.
2. G.Atanasov, Rannosredusnekovni amuleti at Dristra in "Izvestia na Narodnic Muzei Varne", 24 (39), 1980, p.78-88.
3. Ibidem, p.87.
4. P.Diaconu, D.Vîlcenu, Op.Cit., p.145
5. Ibidem, p.144-146.

6. Ibidem, p. 146.
7. P.Diaconu, în "Cultură și civilizație la Dunărea de Jos", III-IV, Clujrași, 1987, p.119.
8. P.Diaconu, D.Vilceanu, Op.Cit., p.144-145.
9. Ibidem, p. 146
10. G.Atanasov, Art.cit., passim
11. Germina Comăriciu, în "Symposia Tracologica", Satu Mare, 1990.
12. M.Sulzberger, Le symbole de la croix et les monogrames de Jesus chez les premiers chrétiens, in *Byzantion*, 11, 1925, p.337-448.
13. N.Ghidea, I.Ghiurca, Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice, Oradea, 1988, p.81.
14. M.Circumaru, Mărturii ale artei rupestre în România, București, 1987.
15. Ibidem, fig. V.
16. Ibidem, fig. VIII.
17. P.Diaconu, recenzie la M.Circumaru în SCIN, nr.1/1990.

UN ORAȘ PROBLEMĂ: CHILIA ÎN VEACUL AL XIV-LEA (*)

Ovidiu CRISTEA

Interesul manifestat în secolele XIV-XV de Ungaria, Polonia și ulterior Imperiul Otoman pentru controlul gurilor Dunării este explicabil prin importanța acestora din punct de vedere economic și strategic. Țările Române au căutat la rândul lor să-și asigure stăpânirea acestei zone ceea ce explică de ce pe lângă momentele de colaborare, în relațiile dintre Țara Românească și Moldova au existat și numeroase stări de tensiune, care au culminat cu sângeroasele conflicte din timpul domniei lui Ștefan cel Mare.

În rândurile de față nu ne propunem să urmărim evoluția conflictului fratricid care se schițează încă din timpul lui Mircea cel Bătrîn și Ștefan I, ci doar să aducem în discuție momentul în care Chilia - mărul discordiei între cele două țări - a ajuns să intre în posesia Țării Românești.

*

Despre ocuparea cetății sus-amintite de către Basarab s-a scris foarte mult fără a se ajunge la concluzii definitive. Se poate afirma doar că între ipoteza stăpânirii gurilor Dunării încă de la Basarab I¹ și cea a unei extinderi progresive spre răsărit a voievodatului muntean, mai probabilă este cea din urmă. Chiar dacă etapele acestei extinderi pot fi doar schițate, putem afirma pe baza unor documente cunoscute că în 1359 Vicina se afla în vecinătatea Țării Românești², că în 1368 Vladislav I înglobase în hotarele țării așa-zisul "culoar ungurec"³ și că Mircea cel Bătrîn a desăvârșit opera predecesorilor săi, titlul domnesc prezentându-l drept "Io Mircea mare voievod și domn din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu stăpânind și domnind peste toată țara Ungrovlahiei și a părților de peste munți, încă și către părțile tătărăști și Amlagului și Făgărașului herțeg și domn al Banatului Severinului și pe amândouă părțile pe toată Podunavia și încă pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Dirstorului"⁴.

Cînd a ajuns însă Chilia în stăpînirea Țării Românești? Răspunsul la această întrebare este cu atât mai complicat cu cît trebuie să ținem cont și de prezența genoveză la gurile Dunării, de încercările Ungariei de a realiza un culoar comercial între Adriatica și Marea Neagră⁵ și de interesul Moldovei de a stăpîni Chilia, în 1412 acest fapt fiind realizat așa cum o demonstrează tratatul de la Lublau⁶.

Insistența cu care după această dată Țara Românească revendică - sprijinită și de Ungaria

- stăpânirea Chilieii și faptul că solii munteni arătau marelui duce Vitold al Lituaniei documente care să le justifice pretențiile⁷, par să reflecte nu numai interese comerciale sau strategice, dar și o stăpânire munteană la gurile Dunării înainte de domnia lui Mircea.

Spre o asemenea concluzie se îndreaptă și un studiu al d-lui Octavian Iliescu care constatând existența în 1373 la Licostomo a consulului Paolo de Padio pe lângă Luciano de Nigro "gubernator insulae Licostomi" considera că: "ar fi greu de admis că la o distanță de numai 20 km cât era pe firul Dunării între Chilia și Licostomo să fie în același timp doi consuli genevezi în funcție, câte unul în fiecare din cele două așezări; e logic să presupunem că este vorba în realitate de un singur consul care a fost transferat în 1372 asu la o dată anterioară de la Chilia la Licostomo"⁸. În opinia reputatului cercetător transferul a fost urmarea abandonării Chilieii de către administrația geneveză, în urma ocupării orașului de către Țara Românească eveniment plasat de dl. O.Iliescu chiar înainte de 20 ianuarie 1368, dată a eliberării privilegiului comercial către brașoveni⁹.

O serie de alte indicii par să pledeze în favoarea acestei ipoteze. Mai întâi trebuie precizat că o asemenea acțiune putea fi impusă de încercarea Ungariei de a izola Țara Românească prin ocuparea Vidinului în 1365¹⁰. Pericolul era cu atât mai mare cu cât alianța ungaro-geneveză putea să lovească și pe plan economic în interesele voievodului muntean. Vladislav I a răspuns prin alianța cu Dobrotici - aflat la rândul său în conflict cu Genova - pentru asemenea cooperare pledând prezența celor doi dinști ca garanți ai eliberării lui Stracimir¹¹.

În plus, din aceeași perioadă o notiță patriarhală înregistrează castelele supuse Patriarhiei de Constantinopol prin intermediul mitropoliei Varnei: Cavarne, Crance, Gerania, Dristre, Caliacra¹². Din această enumerare se remarcă lipsa Chilieii prezentă într-o notiță similară datată 1318-1324 și în care restul castelelor patriarhale figurează în aceeași ordine¹³. O asemenea absență în documentul din 1370 se poate explica prin faptul că din punct de vedere ecleziastic Chilia fusese sub jurisdicția altei mitropolii. Ori, această mitropolie este în opinia noastră cea a Ungrovlahiei. În acest sens ar putea să pledeze și corespondența între mitropolitul Iachint și Patriarhie din care rezultă o încordare a raporturilor între Țara Românească și Constantinopol, deși motivele care au provocat acest fapt nu sînt explicit menționate¹⁴.

Din punctul nostru de vedere, pe lângă explicația dată - reacția patriarhului față de intensificarea prozelitismului catolic în Țara Românească¹⁵ - poate fi reținută și aceea a nemulțumirii Constantinopolului față de extinderea autorității mitropolitului Ungrovlahiei

și asupra Chilieii.

Un caz oarecum asemănător a dus la ruptura între Patriarhie și Serbia, în urma ocupării orașelor bizantine de către Ștefan Dușan și a trecerii acestora sub autoritatea prelaților sârbi¹⁶.

În concluzie fără pretenția de a da o rezolvare definitivă încercăm să sugerăm că Vladislav I a fost primul domn muntean care a reușit să stăpânească, fie și pentru o perioadă scurtă de timp, Chilia. Momentul acestei ocupații muntene ar putea fi plasat în jurul anului 1368 când după victoria în conflictul cu Ungaria, Vladislav I îi putea alunga pe genovezi fără să se mai teamă de o intervenție a lui Ludovic de Anjou.

Garantarea intereselor Ungariei în direcția comerțului către Marea Neagră putea fi o măsură eficientă de a obține acordul regelui angevin.

Rămâne ca noi cercetări să înlăture sau să confirme această ipoteză¹⁷.

NOTE

* Comunicare susținută la sesiunea Erasmus 25 febr. 1993

1. Ipoteza formulată și susținută de C.C.Giurescu, D.C.Giurescu, *Istoria Românilor*, I, București, 1974, p.274 care se bazează pe un pasaj din Abulfeda și pe faptul că Enveri menționează că Kili este în țara Vlahilor.

Șt.Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I întemeietorul până la Mihai Viteazul*, București, 1970, p.31 e de părere că această extindere a fost realizată de Basarab în 1324 - 1328 în urma unei serii de victorii în luptele cu tătarii. Este de prisos să amintim că această serie de victorii nu este înregistrată de nici o sursă.

2. FHDR, IV, p.197

3. O dovadă a înglobării culoanului unguresc ar fi privilegiul comercial acordat brașovenilor de către Vladislav în 1368; uz. textul în DRH, D, I, p.

4. DRH, B, I, București, 1966, p.63-64

5. S.Papacostea, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (sec.XIV-XVI). Drum și stat*, în "Geneza statului în evul mediu românesc", Cluj, 1988, p.154-155.

6. Fl.Constantiniu, S.Papacostea, *Tratatul de la Lublău (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea*, în "Studii. Revistă de Istorie", nr.5, 1964, p.1129-1140. La p.1139 autorii consideră că episodul unei stăpîniri muntene asupra Chilieii trebuie eliminat. Dl. S.Papacostea a renunțat ulterior la acest punct de vedere.

7. Iată ce scria în 1429 Vitold regelui Poloniei:
 "De asemenea sus numiți bassarabeni și notarul domnului rege al românilor <Sigismund> ne-au adus descrierea hotarelor și a locurilor smulse, după cum spun ei, de către voievodul moldovean de la Bessarabi pe care descriere sau copie o îndrumăm spre dumneavoastră intercalată între cele de față." vezi S.Papacostea, La începuturile statului moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor necunoscut, în "Geneza statului în evul mediu românesc", p.107
8. O. Iiescu, Contribuții numismatice la localizarea Chillei bizantine, în SCIVA, 29, 1978, nr.2, p.209.
9. Ibidem, p.210; cf. și N. Constantinescu, Vladislav I - București, 1979, p.140 care consideră că ocuparea Chillei a avut mai degrabă loc după ocuparea Vidinului în 1368.
10. Maria Holban, Din cronica relațiilor româno-ungare, București, 1981, p.155-211; Studiul asupra rolului lui Benedict Hinfy în ocuparea Vidinului rămâne fundamental; vezi și Ș.Papacostea, Triumful luptei pentru neafirmare: întemeietorul Moldovei și consolidarea statelor feudale românești, în "Geneza statului ...", p.33-65;
 Idem, Domni români și regi angevini: înfruntarea finală (1370-1382), "Geneza statului", p.113-130.
11. Maria Holban, Op.cit., p.195; DRH D I p.94.
12. FHDR, IV, p.193, nota 3
13. Ibidem, p.193
14. Ibidem, p.207
15. P.S.Năsturel, Autour de la partition de la metropole de Hongrovalachie (1370), în BuI. Bibl. Române din Freiburg, VI(X), 1977/1978, p.293-326
16. G.C.Soulis, Byzantium and the Serbs, New York, 1988, p.84
17. Despre rolul lui Dobrotici în problema gurilor Dunării, vezi Antal Lukacs, O campanie angevină necunoscută din 1382, A.L.I.A.X., XXVIII, 1991, p.169-178

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

SESIUNEA DE COMUNICĂRI ERASMUS 25/26 FEBRUARIE 1993

După o lungă perioadă în care activitatea societății Erasmus s-a desfășurat într-un mod înalt, sesiunea de comunicări desfășurată în zilele de 25-26 februarie 1993 a reprezentat un bun prilej pentru a ne face cunoștință nu numai în afara Facultății de Istorie, ci chiar și în interiorul ei.

Desfășurată cu sprijinul Ligii Studenților din Facultatea de Istorie, cu bani puțini dar cu mult entuziasm sesiunea a reunit 10 comunicări ținute de studenți ai facultății (majoritate din anul V) sau de tineri cercetători ai Institutului de Arheologie din București sau ai Cabinetului Numismatic.

Prima zi a debutat cu lucrarea Mădălinei Slăninioiu: "Elaborarea unui model. Figura lui Saul în sursele vetero-testamentare". Au urmat apoi comunicările lui Viorel Petac: "Cazul Alcibiade" și a lui Florin M. Popescu consacrată ideologiei politice și religioase a lui Constantin al II-lea.

După pauză au urmat comunicările lui Adrian Ioniță (Inst. Arheologie) care a prezentat așezarea romană de la Feldioara și a lui Ovidiu Cristea asupra problemei Chiliei în secolul XIV.

Discuțiile care au urmat au avut ca moderator pe Adrian Cioroianu și s-au bucurat de participarea unor istorici consacrați ca: Zoe Petre, Șerban Papacostea, Alexandru Barnea, Petre Diaconu, Virgil Ciocîltan, Bogdan Murgescu.

În ciuda unor deficiențe organizatorice, a emoțiilor și a unui număr mic de studenți, prima zi poate fi considerată un succes, ceea ce a explicat prezența masivă din ziua următoare, la comunicarea lui Radu Băjenaru, "Cîteva considerații despre religia geto-dacilor în lumina izvoarelor scrise" amfiteatrul Nicolae Iorga fiind plin.

În aceeași zi au prezentat comunicări și Florin Curta care a pus într-o nouă perspectivă descoperirile de unelte și arme de fier din afara arcului carpatic; Manuel Donescu care a analizat aspectele tradiționale și inovațiile ceremonialului de investire a domnilor români în sec. XIV-XVI; Radu Păun care a prezentat ceremonialul de încoronare fanariot și Adrian

Cioroianu care a studiat imaginea Europei în societatea românească în perioada comunistă.

Numărul mare de întrebări și discuțiile care au urmat acestor comunicări au făcut ca lucrările acestei zile - moderator Florin Popescu - să se lungească pînă către orele 21.00.

Rezultatele acestor două zile poate fi considerat foarte bun dacă avem în vedere aprecierile invitaților la sesiune și mai ales prezența în ambele zile a unor profesori și cercetători: Zoe Petre, Șerban Papacostea, Petre Diaconu, Virgil Ciocîltan, Alexandru Barnea, Bogdan Murgescu, Carol Căpiță, Neagu Djuvara, Andrei Pippidi, Lucia Popa, Gheorghe Zbucnea, Tudor Teoteoi, Ștefan Ștefănescu.

Concluzia care se poate desprinde este că în ciuda unor imperfecțiuni sesiunea din 25-26 februarie 1993 poate fi considerat un început de drum. Rămîne ca el să fie continuat de actualii și viitorii membri ai Erasmusului.

SESIUNEA CERCURILOR ȘTIINȚIFICE STUDENȚEȘTI

Cluj, 14-15 mai 1993

La Cluj, în zilele de 14-15 mai, a avut loc "Sesiunea cercurilor științifice studențești" organizată de societatea studențească "Petru Maior" cu sprijinul Facultății de Istorie și Filozofie și al Casei de Cultură a Studenților din Cluj. Au participat studenți de la facultățile de istorie, filozofie, psihologie, sociologie și pedagogie.

Lucrările de istorie au fost grupate pe secțiuni (corespunzând perioadelor istorice), dintre ele detașându-se secția de istorie medievală care, sub numele "Transilvania și iar Transilvania. În memoria David Prodan", s-a constituit într-o sesiune omagială dedicată istoricului recent dispărut. Participarea studenților s-a limitat la cele trei facultăți "clasice" de istorie (București, Iași, Cluj), cărora li s-au adăugat și doi studenți de la Universitatea din Chișinău.

Lucrările prezentate au fost foarte variate atât din punct de vedere al cuprinsului, cât și al nivelului calitativ. Printre principalele deficiențe ale lucrărilor (totuși destinate să fie prezentate într-o sesiune de comunicări) s-a numărat amploarea deosebită a multora, uneori chiar subiectul ales neprefîndu-se la o prezentare de 15 minute, precum și prezentarea unor lucrări nedefinitivate, aflate încă în stadiul de fișe! De asemenea, destule lucrări, deși au pus în discuție un material documentar foarte interesant, nu au întreprins decât o analiză limitată și de aceea nu întotdeauna relevantă a materialului adunat.

Dacă partea administrativă a organizării a fost peste așteptări, în schimb, la sesiunea omagială David Prodan, supraaglomerarea cu lucrări, proasta gestionare a timpului și lipsa inițială de fermitate a moderatorului a făcut ca în final unele lucrări să fie practic rezumate, iar discuțiile aproape sistate. Această stare de lucruri a fost generată și de lipsa de rigoare a participanților, începînd cu trimiterea greșită a titlurilor de lucrări (sau cu netrimitea lor) și terminînd cu participarea aleatorie a unora.

De remarcat că majoritatea problemelor fie de prezentare științifică, fie organizatorice provin din lipsa de experiență în abordarea unor astfel de conferințe, o activitate mai susținută de acest fel putînd duce la îmbunătățiri sensibile în ambele domenii.

În final, trebuie menționată dorința, sperăm încununată de succes, de a publica într-un volum comunicările prezentate.

Simion CALTIR

**MULTICULTURALITY IN EUROPE
- INTERNATIONAL SEMINAR ORGANIZED BY ISHA GDANSK -
(AUGUST 24-31, 1993)**

The international seminar concerning "Multiculturalism in Europe" took place in Gdansk and in the neighbouring cities Gdynia and Sopot. ISHA members from Germany, Rumania and Poland gathered on this occasion, creating a small work group in which communication was immediately established.

As the theme of the seminar was "Multiculturalism in Europe", all the papers dealt with different forms of cultural influence through history (integration, assimilation, acculturation etc.).

The debates lasted two days. The first paper belonged to Christina Bollin (ISHA - Mainz) and was called "The Protection of Minorities in International Law". It was a survey of the question of minorities since it started to be considered as a subject of international law. Criteria which the definition of a minority is based upon can be controversial (there are ethnical, national, linguistic criteria, but also religious or sexual ones). However, we can fix the beginning of the recognition and protection of minorities' faith (and then language and nationality) in 1555, when the treaty of Augsburg was concluded. The year 1966 was a turning point: since then, the question of minorities was no longer regarded as an indistinct part of the human rights, but as a separate matter in the UNO charter (with a statement of a clear distinction between "people" - having the right to its own state and to self-determination - and "minority" - belonging to the state of the majority - , in order to prevent any political separation). The discussion which followed the presentation was very interesting: each delegation tackled the question of minorities as appearing in its own country (we talked especially about Danes and Turks from Germany and about Magyars and Gipsies from Rumania). We could thus compare the legislations referring to minorities and their treatment in each country. In connection with this topic, the second paper dealt with a particular case, the Kashubian minority in Northern Poland: "The Shortest Outline of the History of the Kashubian People in Pomerania of Gdansk", presented by Jaroslaw Suchoples (ISHA - Gdansk).

The second day started with the presentation of the paper called "Domus Aurea and the Neronian Ideology", by Emilia Ciurea (ISHA - Bucharest), a study in Nero's ideological programme (which consisted in adding Egyptian elements to the roman imperial idea) as reflected by Domus Aurea architectural ensemble. Thus, it could be proved once again that

all the historical epochs have known accepted or constrained combinations of two or several cultures (as a result of conquests or political annexations, colonizations or, as in Nero's case, for an ideological reason).

Another type of cultural interaction was described by Jörg Stephan (ISHA - Mainz) in his paper called "The Moors in Spain or Can Europe be Defined as the Christian Occident?". His purpose was to reveal the influence (occulted for a long time) of the Arabic culture upon the European one. The paper was followed by a debate about Europe and about criteria to define it: is Europe only a geographical space or is it also a cultural reality? In the latter case, how can foreign cultural elements be accepted and get integrated in what we call European culture? Can these elements become European even if they don't belong to the Christian Occident?

The last paper was presented by Stephanie Irrgang (ISHA - Mainz) and dealt with the question of Huguenots in the Electorate of Brandenburg three centuries ago: "Integration, Progress, Assimilation: the Huguenots in Brandenburg - Prussia in the XVII-th Century". This time, our attention was focused upon an integration and colonization policy: a few thousands of Huguenots (banished from France, where they had been a religious minority) settled in Brandenburg - Prussia, deliberately cooperating with the Great Elector in exchange for their religious freedom and political equality.

Therefore, the five papers dealt with different types of cultural interaction: the use of foreign elements (rejected by the local tradition) for ideological reasons; the integration, mutually wanted, of a group coming from outside; the positive contribution of the unchristian conquerors to the development of the European culture; the problematic cohabitation minorities - majority nowadays.

It was a very useful seminar and we hope that such meetings will be organized in future with the same success.

Cristina ION, Emilia CIUREA

NOTE DE LECTURĂ

EUGEN CIZEK - MENTALITÉ ET INSTITUTIONS POLITIQUES ROMAINES, PARIS, FAYARD, 1990, 400 P.

Cunoscut pentru investigațiile sale minuțioase asupra literaturii latine dar și asupra societății romane privite în ansamblul ei (în special cea din secolul I e.n.), Eugen Cizek revine în atenția publicului de specialitate cu o nouă sinteză. Această lucrare încununează o lungă și frumoasă carieră începută după 1960, ce a oferit lucrări fundamentale pentru istoriografia romană (adăugăm aici, din lipsă de spațiu, doar lucrarea sa "L'époque de Néron et ses controverses idéologiques" - Leiden, Brill, 1990, la origine teza de doctorat, precizând că toate contribuțiile sale au fost bine primite de critica de specialitate).

După o scurtă introducere, consacrată miracolului roman în general și prezentării problemelor ce vor sta la baza lucrării, Eugen Cizek își împarte investigația în două mari părți. Prima parte se ocupă de studiul universului mental al societății romane, de sistemele de valori ce stau la baza acesteia, precum și de evoluția mentalităților, în paralel cu evoluția vieții politice și sociale.

Instituțiile politice sînt analizate din punct de vedere al evoluției lor în partea a doua a cărții. Mai întîi, Eugen Cizek studiază apariția diferențierilor sociale, formarea cadrului instituțional în perioada etrusco-romană.

Sînt analizate apoi, pe rînd, instituțiile fundamentale: Senatul, adunările populare, magistraturile, iar pentru Principat, "Imperium" - ul împăraților romani. Totul este supus unei analize din punct de vedere sincron și diacronic.

Astfel, la sfîrșitul lucrării avem o imagine clară a structurii instituțiilor politice, dar și a interdependenței lor cu valorile romane într-o anumită perioadă. Este, de altfel, teza principală a autorului, ce este susținută în același timp de o critică riguroasă și de o amplă documentație asupra izvoarelor istorice.

Cartea în ansamblul ei este importantă atît datorită tezei și demonstrației ei dar și prin prezentarea unor numeroase puncte de vedere cu privire la fiecare argument în parte. În plus, o bibliografie exhaustivă (la acea dată) întregeste și întărește valoarea acestei lucrări (deși din motive obiective nu a putut fi adusă la zi).

Rezumînd cele spuse mai sus, credem că această sinteză oferă noi perspective cercetării asupra societății romane, rămînînd cu siguranță o lucrare de referință în bibliografia de specialitate.

Emilia CIUREA

RICARDO PASEYRO, ÉLOGE DE L'ANALPHABÉTISME - À L'USAGE DES FAUX LETTRÉS, PARIS, R. LAFFONT, 1989

Mădălina VĂRTEJANU

Oxymoron? Pas du tout. Le titre du livre de Ricardo Paseyro ne dévoile pas seulement, à l'abri de l'ironie, une critique négative mais aussi une option de politique de l'instruction. Car l'analphabétisme a comme pendant l'alphabétisation, la diffusion organisée du savoir lire et écrire. Avec cela nous sommes déjà dans le domaine du politique et encore plus, dans celui de l'histoire. L'écriture et le savoir lire sont faits d'essence historique, ayant une genèse et une évolution qui leur confèrent un statut social changeant à mesure que le temps coule. Voilà donc, une vraie étude d'histoire des mentalités quoique jaillie du scepticisme d'un politicien - héraut (Ricardo Paseyro a été représentant diplomatique de Uruguay en France entre 1960 - 1974 quand il a été démis à la suite du coup d'Etat militaire de son pays).

Dans son livre, Paseyro n'expose pas la logique de son discours. Les implications qu'il attache à l'analphabétisme conduit le lecteur vers la découverte, par lui-même, du sous-entendu d'un essai pour lequel le titre semble être plutôt un prétexte, un fait social total mis au microscope.

Une premier rapprochement est fait avec les problèmes de la langue et de l'écriture, donc du langage, comme substance et enjeu de l'analphabétisme. L'auteur choisit de s'exprimer par opposition à l'affirmation de Roland Brathes, selon laquelle "la langue est tout à fait fasciste, car le fascisme ne signifie pas l'obstruction de la paroles, mais sa manifestation obligatoire" (page 15). Par contre, Paseyro opine nettement: "La propriété du langage est indispensable pour le quête de vérité, du réel, de ce que se cache derrière les apparences. Les faux lettrés, méprisant l'exactitude du langage et de l'écriture - mnémothecnie inventée pour aider la connaissance - les enlaident en les employant.

Le savoir lire ne doit pas être borné au niveau superficiel de l'acquisition de la technique. La politique d'alphabétisation à la minute ne se justifie ni par ses effets ni en tant qu'idéal. Ainsi l'auteur nous met devant des statistiques dont l'interprétation semble lui donner raison et contredire l'assertion de Simone de Beauvoir: "tous les régimes progressistes ont favorisé l'alphabétisation pendant que les régimes réactionnaires l'ont empêché délibérément". Les exemples d'un Franco, Mussolini, Stalin ou Ceaușescu, au temps desquels le montant de l'analphabétisme est vertigineusement amoindri, sont illustratifs. D'autre part, les statistiques françaises ont ne sont pas capables d'en opérer avec la conclusion. L'auteur déduit de toutes

ces dates la conclusion que les gouvernants se sont très tôt aperçus de la capacité égalisatrice de l'alphabétisation et s'en sont servi constamment.

Selon le même auteur, le crythère mental dont on abuse aujourd'hui pour évaluer le progrès culturel, n'est pas valable. À ce point, l'effort de Paseyro se partage entre l'éloge des civilisations analphabètes de l'Antiquité et du Moyen Age et celui du "savoir analphabète", représenté par les trésors de sensibilité cachés au fond de chacun de nous.

La faute de la civilisation moderne serait l'anéantissement de ses analphabètes, leur métamorphose: "de balayeur de rue en technicien de superficie; de concierge en gardienne d'immeuble; de chauffeur d'autobus en machiniste receveur; de facteur en préposé; de coiffeur en capilicuteur; de gardien de prison en agent de justice". (pag. 160) "De retour à nous-mêmes" semble nous conseiller Paseyro. Dans le même contexte s'inscrit la plaidoirie pour l'affirmation des particularités locales exprimées de la meilleure manière par l'usage des dialectes et des régionalismes.

Peut-être qu'un trop accentué manichéisme, concernant la forme et le fond, est à reprocher à l'auteur. Il perd de vue l'essentiel: le savoir lire et écrire ouvre par lui-même une nouvelle "orientatio" (c'est pour ça qu'il a longtemps figuré parmi les choses sacrées). Les couches analphabètes actionnent elles-aussi, dans les cadres de cette "orientatio". Autrement, c'est supposable qu'elles auraient inventé un autre code de communication.

Il y a encore un volet du problème, oublié par Paseyro: si l'analphabétisme est généralement historique, le snobisme va de pair avec celui-ci. L'"Eloge de l'analphabétisme", avec toutes ses vérités partielles, est avant tout une projection mentale du "temps comme une chute d'eau".

BRONISLAW BACZKO - IEȘIREA DIN TEROARE. TERMIDOR ȘI REVOLUȚIA

București, Humanitas, 1993, 310p.

Toate revoluțiile (sau evenimentele care se pretind revoluții) au ceva în comun, mai ales dacă își revendică ca model Revoluția Franceză (revoluție "clasică"). S-ar putea scrie cu ușurință o altă carte despre aceste multiplicări ulterioare ale Revoluției Franceze, și despre revoluția partizană a semnificațiilor sale (sau a ceea ce s-a crezut a fi fost semnificațiile sale). Bronislaw Baczko își propune să studieze nu acele momente ale Revoluției care au rodit, ci unul care nu s-a reprodus de loc, Termidor: "Revoluția Franceză a devenit repede un model, un fel de matrice, pentru revoluțiile ulterioare. Și astfel, revoluționarii s-au identificat cu girondinii, cu iacobinii, cu sanculoții... Ei vor visa la propriul lor 14 iulie sau 10 august. Niciodată însă nu s-au identificat cu termidorienii, iar ideea de a-și avea propriul Termidor îi urmărea ca un vis urât". Cartea este străbătută de o întrebare generală: cum se poate ieși din Teroare? Ieșirea din Teroare pune însă probleme grave cu răspunsuri pe care oamenii politici ai epocii termidoriene nu le recunosc întotdeauna cu seninătate: cum să fie delimitate responsabilitățile pentru trecut și cum să fie desemnați vinovații (aceasta în cadrul unui discurs politic prin care Convenția se auto-disculpă, deși era aceeași Convenție care-l secondase pe Robespierre în timpul Terorii)?; cum să fie condamnată Teroarea fără a condamna Revoluția?; cum să fie corectată imaginea "Revoluției vandale" și cum să se dovedească descinderea Revoluției din iluminism?

Primul capitol e consacrat lui Robespierre sau, mai bine zis imaginii acestuia așa cum a fost ea construită pentru a justifica lovitura din 9 Termidor. Acuzația care i-a fost adusă lui Robespierre de a fi răvniț (și conspirat) să fie rege este o manevră de diversiune politică (tipic teroristă) inventată de cercurile politice înalte de după 9 Termidor (de fapt de participanții la lovitura care a dus la căderea "tiranului") pentru a împiedica reacția violentă a "poporului în picioare" și a consacra legitimitatea Convenției. Autorul remarcă faptul că, în ciuda discursului violent anti-terorist, mijloacele teroriste servesc încă pentru a regla conturile cu reprezentanții trecutului; reușita acestei născociri ("Robespierre - rege") s-a datorat în egală măsură și canalelor tradiționale de răspândire (zvonul revoluționar) într-un climat mental încă tributar Vechiului Regim, dar modelat de Teroare (teama de complot și de dușmanii ascunși răspândită pe căi esențial orale).

Capitolul al II-lea se referă la conștientizarea dificultății moștenirii lăsate de Teroare:

ieșirea din Teroare nu se reducea totuși la suprimarea lui Robespierre ca persoană. Mediativ asupra cauzelor Terorii obligă la formularea unor soluții (reînnoirea Tribunalului revoluționar dar fără abrogarea legii suspjecțiilor; procesele "vinovaților" eliberarea celor deținuți abuziv, libertatea neîngrădită a presei), dar complexul vinovăției duce la eludarea răspunsurilor reale (de vină este numai caracterul personal monstruos al lui Robespierre, în instanța Terorii; aceasta nu este decât un accident nefericit în cadrul Revoluției, datorat prezenței dușmanilor, Revoluția în ansamblu fiind un fenomen pozitiv). Dilemele sînt rezolvate prin aruncarea responsabilității asupra iacobinilor (clubul iacobin va fi în final suprimat, ceea ce dovedește încă o dată că și după 9 Termidor, logica politică e tot excluderea adversarilor).

Capitolul al III-lea este consacrat tocmai discursului anti-iacobin și manifestărilor de teroare, procesele care "legitimează dreptul la răzbunare" și politica de revanșă practicată de termidorieni, rezultatul fiind instalarea definitivă a imaginii anti-terorist și a clișeeurilor specifice (țara înșingerată și plină de cadavre, orașe ținute sub teroare, pedepse dure, judecată, cruzimi de neimaginat precum "căsătoriile republicane", agenții regimului înfățișați drept canibali și băutori de sînge).

După analiza reprezentărilor politice ale Terorii, capitolul al IV-lea trece la analiza reprezentărilor "culturale" ale acesteia în epoca termidoriană. Vandali și canibali, Robespierre și "teroriștii" au deposedat sistematic Franța de creațiile și de aptitudinile ei culturale, vreau să o aducă în starea de barbarie pentru a o putea aservi mai eficient. Puterea termidoriană este astfel nevoită să-și asume o misiune pedagogică și civilizatoare față de acest popor corupt și a greșit, lăsîndu-se dominat de "tiran", dar care nu mai trebuie lăsat să cedeze din nou ispitelor anarhiei și vandalismului.

Foarte important în economia lucrării, capitolul al V-lea este rezervat unor considerații asupra felului în care epoca termidoriană permite să umple golul lăsat de Teroare. Neapăsător un proiect politic în primele luni după răsturnarea lui Robespierre, ocupați fiind cu politica de răzbunare vindicativă și anti-iacobină, termidorienii s-au văzut totuși, pînă la urmă, puși în fața necesității de a se îngriji și de viitorul instituțional și constituțional al Republicii. După condamnarea Constituției din 1793 (ca fiind teroristă și favorabilă "democrației directe", a cărei soluție a anarhiei ce nu putea duce decât la Teroare), după ce se confruntă cu rebeliuni de stradă (1794, germinal și 1 prerial) ce nu fac decât să arate de cît de justificată era obsesia întoarcerii la Teroare, Convenția trece la adoptarea unei noi Constituții, condiție principală a legalizării noului regim și a întăririi încrederii în el. Expresie a politicii termidoriene care se definește negativ în raport cu cele două tipuri de extremism, teroarea și monarhia, Constituția din 1795 trebuie "să definească principiile și instituțiile unei Republici constituționale și prin acele

să termine Revoluția", "să se inspire din principiile ei fondatoare din '89, dar să tragă în același timp învățămintele pe care le impunea experiența Terorii", invocând principiul reprezentativ care limitează suveranitatea populară absolută și abuzivă.

Lăsînd fără răspunsuri anumite întrebări, de fapt, neavînd îndrăzneala să răspundă la ele "ajă (cine poartă răspunderea pentru trecut: numai agenții acestui "sistem de putere" care ost Terorarea, "coada lui Robespierre", cum îi numește un pamflet celebru în acea vreme "întreg poporul francez care i-a tolerat pe tiran și nu s-a revoltat?; cum să repari ceea ce e "revoluționar" de ceea ce este "terorist" și tiranic?; reprimarea generalizată este ea justificată de împrejurările extraordinare sau este condamnată în principiu?), Termidor a reușit să creeze totuși o imagine favorabilă despre sine, de stabilitate și de echilibru.

În cele cîteva pagini dedicate concluziilor, Bronislaw Baczek aduce o explicație finală problemei pe care o formulase la începutul cărții: de ce Termidor n-a stîrnit, în cadrul multiplicărilor ulterioare ale Revoluției Franceze, dorința de a fi imitat? Termidor este de fapt, în opinia autorului, momentul în care Revoluția și-a recunoscut înfrîngerea parțială, momentul în care ea se dorește a fi încheiată. El a fost reținut în istorie sub numele de "reacție", în sensul negativ pe care îl atribuim noi acestui cuvînt, acela de "dare înapoi".

Bronislaw Baczek folosește ca izvoare mai ales discursurile deputaților și ziarelor vremii. Analiza sa revelează problemele unei perioade complexe la dimensiunile lor reale, nefăcînd nici o concesie legendelor (sau iluziilor) în care a fost îmbrăcată Revoluția Franceză încă din epocă ei. Totuși, lipsa unei bibliografii în finalul lucrării, ca și o oarecare diluare a argumentelor în raport cu amploarea textului citat, care se poate observa în unele locuri, recomandă această carte mai mult ca pe un eseu decît ca pe un demers erudit.

Cristina ION

Revison ERJUSMUS - nr. 2/1993

NOTES

În Editura ERASMUS au apărut:

- Romeo Poenaru, Deontologie generală. Substanța ideii.
- *** Teste de cunoștințe privind Istoria României. În scrierile candidaților la Facultatea de Drept, Academia de Poliție, Facultatea de Istorie.
- Zoe Petre, Civilizația greacă și originile democrației.
- Dan Bodea, Vita Coronata.
- Gh. Vlad Nistor, Colapsul unei societăți complexe.
- Jacques Le Goff, Banii și viața.
- Andra-Elena Zaharia, Crâmul cu puteri magice.
- Emil Popescu-Jiana, Fabule... din epoca de aur.
- Benone Burtescu, A țipat un cocor.
- "Clio. Magazin de informație și cultură istorică."

În curs de apariție:

- Ligia Bârzu, Paradisul pierdut. O istorie a societăților primitive.
- Cornelia Călin, Jurnal oral (Studiu, tipologie și antropologie).
- Rodica Stoicescu, Le français de l'entreprise et du management.
- Dan Bodea, Cântare din cântare.
- Miron Cihó, Egiptul antic. Introducere în egiptologie.
- Anne Bragance, Șarada.
- Andrei Dumitrescu, Rocky și viața scurtă de un an.
- Marian Dincă, Marcel Chiriță, Aplicații ale numerelor complexe în matematica de liceu.
- Dan Bodea, Cornelia Călin-Bodea, Etern și emblematic în devenirea neamului românesc.

